

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Vztahy mezi Československem a NSR v době
tzv. východní politiky Willyho Brandta**

Plzeň 2014

Monika Nováková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

**Vztahy mezi Československem a NSR v době
tzv. východní politiky Willyho Brandta**

Nováková Monika

Vedoucí práce:

PhDr. Dipl. - Pol. Martin Jeřábek, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Piizeň 2014

.....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat PhDr. Dipl. - Pol. Martin Jeřábek, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, cenné rady a odborný dohled.

OBSAH

OBSAH	5
Základní vymezení tématu:	7
Úvod	9
1. Počátky Brandtovy východní politiky	13
1. 1. Od kdy lze sledovat utváření Brandtovy východní politiky?	13
1. 2. Jak si Brandt v dobách exilu představoval poválečné uspořádání Evropy?	16
1. 3. Brandtovo vnímání demokracie a vztahy ke komunistickým zemím	20
2. Koexistence v poválečném světě, politika malých kroků a příprava mezinárodních smluv	24
2. 1. Reakce na rozdělení Německa, první berlínská krize a vznik NSR	24
2. 2. Role ČSSR v Brandtově východní politice.....	27
2. 3. Předehra k jednání mezi ČSSR a NSR a příprava na československé straně	31
3. Cesta ke smíření a normalizování vztahů	35
3. 1. Bezpečnost evropského prostoru a vztahy mezi NSR a ČSSR....	35
3. 2. Odlišovaly se vztahy NSR s ČSR od vztahů, které měla NSR k ostatním zemím východního bloku?	38
3. 3. Jak zatěžovala neplatnost Mnichovské dohody česko-německé vztahy?	41
4 Pražská smlouva z roku 1973	45
4. 1. Znamenaly smlouvy z let 1969-1973 a skutečné naplnění konceptu východní politiky?	45
Závěr	50

Zdroje	52
Resumé	55
Přílohy	1

ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ TÉMATU:

„Brandtova východní politika“ nebo též „Brandt's Ostpolitik“ se všeobecně pokládá za jedno z nejúspěšnějších období německé zahraniční politiky. V první řadě navazuje na úspěšnou politiku Konrada Adenauera¹ a v druhé, neméně podstatné, normalizuje vztahy s východní Evropou. Zatímco v prvních fázích poválečného vývoje německé zahraniční politiky se pozornost soustřeďuje na zapojení NSR do západních struktur (hospodářská integrace, NATO atd.) ve své druhé fázi, jejímž nejvýraznějším představitelem je právě Willy Brandt, se snaží o stabilizaci vztahů s východem, která vrcholí podpisy smluv z let 1969-1973. Jednou z takových smluv je i tzv. Pražská smlouva z roku 1973.

Tato práce si v první řadě klade za cíl nahlížet na Brandtovu východní politiku jako na problém, jehož reflexe vyžaduje zkoumání hned několika rovin vývoje poválečného Německa. Tedy nejen čistě politickou rovinu mezistátních smluvních vztahů, ale též další nezbytné oblasti společenského vývoje v poválečném Německu (osobní vztahy jednotlivých aktérů, kulturní vývoj, rozvoj německých spolků a společností atd.). Další důležitou součástí textu bude dění v poválečném Německu z pohledu československé zahraničněpolitické elity a též pohled NSR na dění v Československu.

Text bude vycházet především z vybraných českých a německých tištěných pramenů, které na toto téma vyšly (monografie, články, sborníky atd.), a též z některých materiálů, které jsou dostupné online (např. materiály vydané Ústředním výborem KSČ apod.). Pokud to bude možné (online materiály), budou využity i některé prameny z archivu Ministerstva

¹ Konrad Hermann Joseph Adenauer se narodil 5. ledna 1876 v Kolíně nad Rýnem a byl německým konzervativním politikem a prvním poválečným kancléřem Německa v letech 1949–1963. Také zastával funkci předsedy Křesťanskodemokratické unie (1950–1966). Zemřel 19. dubna 1967 v Rhöndorfu.

zahraničí ČR. Pro orientaci v některých problémech či pojmech bude použito základních příruček – především politologických.

Základním obsahem práce budou odpovědi a komentáře ke třem základním tezím, které budou doplňovat (většinou) tři podkapitoly. První teze se týká dlouhodobého působení Brandtovy východní politiky a snahy ukázat, že „východní politiku“ nelze omezit pouze na smlouvy z přelomu 60. a 70. let. Druhá teze o dopadech „východní politiky“ na vztahy NSR a ČSR se pokusí ukázat konkrétní metody, principy a postupy, které tzv. Ostpolitik používá, a též snahu o odklon od tzv. velké politiky. Poslední teze – nová reflexe východní politiky, by se pak zaměřila na proměnu vnímání východní politiky a komentář, který by zohlednil i současný stav bádání. Samostatnou kapitolu by pak tvořila tzv. Pražská smlouva z roku 1973 a její vnímání jak z české, tak německé strany.

Tedy:

- 1) Východní politiku je třeba sledovat v delším časovém období, důležitou roli hrají hlavně počátky jejího utváření.
- 2) Východní politiku a vztahy k zemím východního bloku definují z velké části nové metody jejího přístupu k mezinárodní politice.
- 3) Východní politiku je třeba vidět i v reflexi současnosti. Smlouvy se zeměmi východního bloku a smlouva Pražská z roku 1973 mají pro současnost poněkud jiný význam, než jaký jim přisuzovala dobová společnost či politická elita.

ÚVOD

Jen letmé nahlédnutí do několika odborných publikací postačí k tomu, abychom si udělali obrázek o tom, co znamená tzv. Brandt's Ostpolitik pro dějiny německé zahraniční politiky. Zkráceně bych mohla říci, že se jedná o jedno z nejúspěšnějších období v dějinách německé zahraniční politiky.

Východní politika přináší nový koncept koexistence států ve střední Evropě a proměnu vztahů NSR a nejbližších zemí východního bloku, přičemž nijak nezpochybňuje německou přináležitost k Západu. Poté, co se Konradu Adenauerovi podařilo zapojit nově vzniklou německou republiku (NSR) do struktur západní integrace (hospodářská a vojenská spolupráce atd.), přichází na řadu neméně složitý problém vyřešení vztahů se zeměmi východního bloku. Právě tuto politiku reprezentuje Willy Brandt, jako její tvůrce a jeden z nejvýznamnějších politických představitelů.

Cílem bakalářské práce bude nahlédnutí na Brandtovu východní politiku jako na problém, jehož reflexe vyžaduje zkoumání hned několika rovin vývoje poválečného Německa. Tedy nejen čistě politickou rovinu mezistátních smluvních vztahů, ale též další nezbytné oblasti společenského vývoje v poválečném Německu (osobní vztahy jednotlivých aktérů, kulturní vývoj, rozvoj německých spolků a společností atd.). Další důležitou součástí práce bude dění v poválečném Německu z pohledu československé zahraničněpolitické elity a též pohled NSR na dění v Československu.

Při tvorbě následujícího textu, který se pokusí Brandtovu východní politiku reflektovat s již značným časovým odstupem, se budu snažit držet jedné z hlavních tezí, a sice že Brandtovu východní politiku je třeba sledovat v delším časovém období, v širších souvislostech a konsekvencích, abychom byli schopni pochopit celkovou šíři zamýšleného konceptu, který

východní politika sleduje. Při reflexi počátků východní politiky, která bude představovat první ze tří hlavních oddílů této práce, se pak zaměřím zvláště na její počátky. Na období emigrace a utváření hlavních charakteristických rysů Brandtovy východní politiky.

Ve druhém oddílu práce se zaměřím na konkrétní projevy východní politiky a k tomu, co ji do značné míry definuje. Tedy k metodám a postupům, které východní politika používá a zavádí do diplomatické praxe. Důležité se v tomto ohledu jeví připomenutí, že východní politika se neodehrává pouze na úrovni nejvyšších diplomatických elit a že její záběr je v tomto ohledu daleko širší. Součástí tohoto oddílu budou podoby koexistence a případné spolupráce jak NSR, tak ČSSR v poválečném světě, situace v obou částech Německa a v Československé republice.

Třetí oddíl se zaměří na uplatňování východní politiky v mezinárodních vztazích, zvláště z pohledu kontaktů a jednání, která mezi sebou vedou NSR a ČSSR. Abych je lépe pochopila, bude v této části práce nutné popsat i vztahy, které byly pro obě země určující. Tedy např. vztah k SSSR apod. Hlavní cílem oddílu bude zařazení tzv. Pražské smlouvy z roku 1973 do širšího kontextu, abychom mohli v poslední kapitole tohoto exkurzu tuto smlouvu podrobněji rozebrat a pochopit její důsledky jak pro tehdejší, tak pro dnešní Evropu.

V závěru práce odpovím na otázku, zda se Pražská smlouva stala skutečně tím, co si od ní současníci slibovali a do jaké míry se díky této smlouvě podařilo reálně ovlivnit vztahy obou zúčastněných zemí. Tedy, reprezentuje-li Pražská smlouva skutečnou podobu východní politiky tak, jak ji vnímal její hlavní tvůrce Willy Brandt.

Informace k tomuto tématu jsem načerpala z odborných českých a německých knih, které na toto téma vyšly například monografie, odborné články, sborníky apod. K pochopení problému a získání informací týkající se politiky jsem musela přečíst knihy, které byly zaměřeny na politiku tehdejší doby a také z článků odborných časopisů. Stěžejní literaturou k pochopení politiky mi byla kniha Úvod do politických studií, kterou sepsal Cabada Ladislav a Michal Kubát. Východní politiku Brandta mi poté popsala kniha Jaroslavy Plškové, která čtenáře vtáhne do tajů východní politiky Brandta v letech 1969 – 1974. Právě k tématu východní politiky se váže množství publikací, především v odborné literatuře. K dispozici jsem měla knihy a články týkající se osobností, které v té době žili a budovali politickou kariéru a snažili se o sjednocení a klid v celé Evropě například knihy od Merseburgera Petera zabývající se Willy Brandtem nebo Bolesche Hermanna a Hanse Dietera Leichta či Nováka Miloslava zaměřující se na Konrada Adenauera. Práce se zabývá politikou Willyho Brandta, a proto jsem měla k dispozici i knihy týkající se jeho osobností například Stern Carola - Willy Brandt a bezpochyby knihy, které napsal sám Willy Brandt - People and Politics, A peace policy for Europe, Zwei Vaterländer: Deutsch-Norweger im schwedischen Exil Rückkehr nach Deutschland.

Téma východní politiky se zabývaly i jiné státy proto jsem do literatury zakomponovala i knihu, která se zabývá politikou Sovětského svazu. K tématu východní politiky v českém jazyce není spousty odborné literatury a tak jsem ve své práci používala i literaturu cizojazyčnou například anglickou či německou. K poznání politiky Německa mi napomohla kniha od Petra Fialy Německá politologie. Kniha Československo, jeho sousedé a velmoci XX. století od Jindřicha Dejmeke byla dalším přínosem pro mou práci, kde jsem se dozvěděla o situacích Československa a vztazích, které se Československa týkaly. Cizojazyčné literatury jsem měla k dispozici spousty například knihy, které napsal sám Willy Brandt, Conze Eckart Die Suche nach Sicherheit: eine Geschichte der Bundesrepublik

Deutschland von 1949 bis in die Gegenwart. či Misgeld Klaus
Sozialdemokratie und Aussenpolitik in Schweden: Sozialistische
Internationale. Europapolitik und die Deutschlandfrage 1945-1955.
Přínosem mi byly i odborné články, které jsem získala z odborných
časopisů jako například články od Hořičky Václava, Skřivana Aleše
staršího či Beckera Winfrieda a také dokumenty získající z archivu online,
kde jsem našla znění Pražské smlouvy z roku 1973.

1. POČÁTKY BRANDTOVY VÝCHODNÍ POLITIKY

1. 1. OD KDY LZE SLEDOVAT UTVÁŘENÍ BRANDTOVY VÝCHODNÍ POLITIKY?

Na otázku, kdy se formují zásadní názory Willyho Brandta (narozen jako **Herbert Ernst Karl Frahm**, 18. prosince 1913 – 8. října 1992), které předznamenávají východní politiku, neexistuje žádná snadná odpověď. Samotná východní politika se začíná prosazovat někdy v polovině 50. let 20. století a plně se projeví až v době druhé berlínské krize a později. Ovšem ideové „zakořenění“ Willyho Brandta sahá hlouběji, než do období druhé berlínské krize či poloviny 50. let. Pro pochopení toho, co přivedlo Willyho Brandta k utvoření tzv. Ostpolitik, musíme hledat již v období jeho emigrace. Tu je možno časově vymezit přibližně léty 1933 (Hitler se v Německu ujímá moci) – 1946 (rok po skončení druhé světové války).

Již jako velmi mladý² vstupuje Willy Brandt do pobočky Socialistické dělnické mládeže (SAJ) v Lübecku.³ Hlavním motivem byla pro Brandta rodinná tradice, jíž chtěl zůstat věrný. Přestože nikdy nebyl tím, co bychom mohli označit slovy „zapálený marxista“, měl v této době blízko k radikálním názorům. Radikalita názorů mladého Brandta se projevovala stále ostřeji vzhledem k tomu, jakých výsledků dosahovala Hitlerova NSDAP⁴ ve volbách, které proběhly v září 1930. Právě v reakci na nespokojenost se současným stavem a de facto i s celým systémem Výmarské republiky, vystupuje Brandt, jak ze SAJ, tak z SPD⁵. O dva roky

² V roce 1929.

³ STERN, Carola, *Willy Brandt*. 5. Aufl., Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1996, ISBN 3499502321, s. 13.

⁴ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei.

⁵ Sozialdemokratische Partei Deutschlands.

později, tedy v roce 1932, vstupuje do nově založené SAP⁶. Brandtův příklon k radikální levici je tedy jasně patrný.

SAP (Socialistická dělnická strana Německa) představovala ve skutečnosti jen nepříliš početnou skupinu lidí, která vznikla odtržením obou hlavních levicových politických stran, tedy SPD a KPD⁷. Přestože co do počtu členské základny nevýrazná strana⁸, ideově šlo o stranu politicky vyhraněnou a s jasnými cíli. SAP nesouhlasila s politikou sociálních demokratů i komunistů. Zároveň však sama, zcela otevřeně, těžila z marxismu a jeho orientace na socialistickou revoluci. Členům SAP vadila hlavně neschopnost levicových stran vystoupit jednotně proti NSDAP. Jejich vlastní program se orientoval na vznik jednotné a masové levicové politické strany, který vytvářela protiváhu jak vůči NSDAP (což byl pochopitelně prvořadý úkol), tak proti dalším politickým stranám – např. proti stranám konzervativně-liberálním.

SAP se ovšem hned po nástupu Adolfa Hitlera k moci stává jednou z nejpronásledovanějších skupin v Německu. Už od roku 1933 tak musí hledat podporu v zahraničí. Právě vytvoření nové zemské pobočky v zahraničí – konkrétně v Norsku, se stává jedním z hlavních úkolů strany. Už na jaře 1932 rozhoduje předsednictvo SAP o založení zemské pobočky v Norsku a o potřebě získat na svou stranu nejsilnější levicovou politickou sílu v Norsku, kterou je Norská dělnická strana (DNA). Tímto úkolem je pověřen právě Willy Brandt.⁹

Severské země – Dánsko, Norsko, Švédsko, nepředstavovaly pro politické uprchlíky z Německa nijak lákavé destinace. Především kontrola ze strany tajné policie v Norsku, které čelil i sám Brandt, představovala

⁶ Sozialistische Arbeiterpartei.

⁷ Kommunistische Partei Deutschlands.

⁸ Když za tuto stranu Willy Brandt v červenci 1932 kandidoval, získal pouhých 200 hlasů, zatímco konkurenční NSDAP jich získala víc než 36 000. (STERN, Carola, *Willy Brandt* 5. Aufl., Reinbek bei Hamburg: Rowohlt 1996. ISBN 3499502321, s. 16.)

⁹ MERSEBURGER, Peter, *Willy Brandt: 1913-1992. Visionär und Realist*. 4. Aufl., Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt 2002, 927 s. ISBN 3421053286, s. 57-88.

velký problém, protože mohla předávat zprávy rovnou na německé velvyslanectví. Sám Brandt vzpomínal na poměry německých uprchlíků v Norsku jako na těžké období a jak sám přiznává, na návrat myslel již v prvních dnech a týdnech po svém příjezdu: „Ich erinnere mich – es muß irgendwann ziemlich bald nach meiner Ankunft in Norwegen gewesen sein, ich wanderte an einem Fjord entlang und memorierte die Rede, die ich nach meiner Rückkehr nach Lübeck halten wollte.“¹⁰

Od vedení SAP měl Brandt pověření získat co možná nejdříve pro spolupráci Norskou dělnickou stranu (DNA), která vycházela z podobných ideologických základů jako SAP. Obě strany se hlásily k marxismu a obě strany byly členy sdružení dělnických stran. Právě ve sporu o další směřování Norské dělnické strany – vede ho Willy Brandt s centrálou SAP v Paříži, můžeme rozpoznat chvíle, kdy Willy Brandt již nesleduje pouze jasný politický směr vymezený stranickou linií, ale vlastní politické cíle a začíná tak s formováním vlastních politických názorů, které později vyústí ve „východní politiku“.

Brandtův pobyt v Norsku představuje důležitou součást utváření jeho názorů, především v rovině praktické politiky. Brandt pobýval v Norsku relativně dlouhé období (1933-1940). Právě díky této několikaleté zkušenosti byl schopen blíže pochopit norskou společnost¹¹ a alespoň částečně se s ní identifikovat. Získal tak zkušenost s praktickou politikou, která musela naprosto nutně postupovat po „malých krocích“ v téměř každodenním konfliktu se současnou situací. Proměna Brandtových názorů je tak logickým odklonem od teoretického marxismu, který se v rovině praktické politiky nedokázal v severských zemích téměř prosadit, k nové politice, která nepracuje na bázi „velkých slov“, ale snaží se např. prostřednictvím účasti v koalici prosadit svůj program. Právě to je i případ Norské dělnické strany (DNA), která je také členem několika

¹⁰ STERN, Carola, *Willy Brandt*. 5. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt 1996. ISBN 3499502321, s. 19.

¹¹ Willy Brandt se během svého pobytu naučil poměrně rychle norský.

koaličních vlád. V rovině praktické politiky se snaží bojovat s hospodářskou krizí, což norští voliči ocenili. Strana se postupem času prosazuje stále víc a víc, až je v roce 1939 jednou z předních evropských sociálně-demokratických stran.

Při hodnocení Brandtova norského exilu je třeba zaměřit se na to, že Willy Brandt vidí jako jednoznačnou alternativu fungující parlamentní demokracii, která pokud k tomu dostane příležitost, prosadí zásadní body sociálně-demokratických programů. Vlastně se jedná o jakýsi průnik Brandtových názorů formovaných ještě v Lübecku a okolností, které musí brát v potaz vzhledem k norské realitě. Výsledkem je zamření na parlamentní demokracii, v níž se mohou prosadit i silně levicově zaměřené programy.

Bylo by možné tvrdit, že i Brandtovy pobyty v Paříži¹² vykonaly své, pokud jde o umírnění jeho radikálních názorů ještě z Lübecku.¹³ Hlavní roli v proměně jeho názorů však se značnou pravděpodobností sehrála právě krušná a neveselá realita Norska ve třicátých letech 20. století.

1. 2. JAK SI BRANDT V DOBÁCH EXILU PŘEDSTAVOVAL POVÁLEČNÉ USPOŘÁDÁNÍ EVROPY?

„In den Jahren 1933 heiß das zentrale Thema der deutschen Opposition: Was kommt nach Hitler? Seit dem 1. September 1939 heiß das Thema: Was kommt nach dem Krieg?“¹⁴

Willy Brandt se v období svého exilu ve skandinávských zemích věnuje převážně dvěma tématům. A sice, vylepšení obrazu Německa v zahraničí a poválečného uspořádání Evropy a role Německa v ní. Pokud

¹² Paříž navštívil Brandt několikrát v letech 1934-1938.

¹³ MERSEBURGER, Peter, *Willy Brandt: 1913-1992. Visionär und Realist*. 4. Aufl., Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt 2002, 927 s. ISBN 3421053286, s. 108-110.

¹⁴ STERN, Carola, *Willy Brandt*. 5. Aufl., Reinbek bei Hamburg: Rowohlt 1996. ISBN 3499502321, s. 31.

bychom pátrali po tom, co Brandt považuje za určující při utváření nového uspořádání Evropy, pak je to jistě myšlenka, že jakákoli proměna, kterou má Německo projít, se musí odehrávat v širším kontextu celoevropské politiky.¹⁵

Důležitou roli v těchto úvahách hraje koncept „evropské federace“. První impulzy ohledně „evropské federace“ se týkají střední Evropy, a tedy i Československa (tehdy Protektorátu Čechy a Morava). Brandt chápal situaci ve střední Evropě jako dlouhodobě neudržitelnou a mezi jeho hlavní argumenty patřilo např. to, že je třeba uzavřít „federaci“ mezi Německem a státy na jihovýchodě od něj. Dalším krokem mělo být vytvoření jakéhosi systému dohod např. mezi Čechy a Poláky. Co se tedy střední Evropy týče, vnikly by zahraničně-politicky provázaná území, která by časem vytvořila skutečně jednotnou federalizovanou Evropu. V tomto kontextu je třeba Brandta považovat za jednoho z mnoha tvůrců evropské integrace. Jeho vlastní názory však směřovaly také k ustavení socialistického (popřípadě sociálně-demokratického) křídla na úrovni evropské politiky, které by mělo v poválečném období možnost zasahovat do „velké evropské politiky“.

Součástí Brandtových poválečných konceptů je téměř vždy poválečná spolupráce, bez níž se nové uspořádání neobejde. Svoji roli sehrálo jistě i to, že Brandt vnímal meziválečné období jako problémové. Situace mezi dvěma světovými válkami byla podle Brandta poznamenána neakceschopností Společnosti národů a nejednotným postupem světových velmocí. Upozornil také na to, že jednou z hlavních příčin válečného konfliktu je nevyřešená národnostní otázka v Evropě.¹⁶

¹⁵ Behring, Rainer: *Zwischen Sozialismus und Demokratie. Europakonzeptionen des sozialdemokratischen Exils im Schatten transnationaler Parteienkonflikte*. - In: Politische Parteien und europäische Integration. Entwicklung und Perspektiven transnationaler Parteienkooperation in Europa. Hrsg. von Jürgen Mittag. Essen: Klartext Verlag 2006 s. 229-249. (Veröffentlichungen des Instituts für soziale Bewegungen. Schriftenreihe A: Darstellungen 37)

¹⁶ Tamtéž.

Myšlenky internacionalizmu, který by přinesl Evropě mírové uspořádání, měly za cíl vytvořit evropskou federaci, v níž by bylo možné relativně snadno eliminovat úzce vyhraněné národní zájmy a neustálá nepřátelství mezi zeměmi, které se ocitly v pasti ortodoxního nacionalismu (jako bylo Německo).

V prosinci 1939 uveřejňuje Brandt text: Sen o spojených státech evropských¹⁷, v němž se snaží nastínit, jak by měla vypadat poválečná evropská spolupráce. Brandt i v tomto textu klade důraz na střední Evropu, ale také na posílení pravomocí Společnosti národů, která se podle něj musí reformovat.

Úvahy z této doby jsou poznamenány i důrazem na distancování se od Hitlerovy klasické imperialistické zahraniční politiky. Veškerá nacistická politika měla být striktně oddělena od toho, čím by se nové Německo mělo prezentovat a jak by měl vypadat jeho obraz v budoucnosti.

V období exilu (tentokrát již ne norského – Norsko se ocitne pod přímým vlivem nacistického Německa, ale švédského) se Brandt zaměřuje na otázku míru v Evropě. Brandtova situace se ve Švédsku vylepšuje. Již má pověst jednoho z hlavních kritiků nacistického Německa v zahraničí a zapojuje se do debat o poválečném uspořádání i v rovině zajištění míru. I toto téma je pro Brandta spojeno s nutností federalizovat Evropu. Ale svoji roli tu hrají např. posílení socialistické internacionály a hospodářské plánování. V otázce Německa se hovoří o socialistické revoluci, která se má v Německu uskutečnit, hned z několika důvodů. Prvním z nich měla být demokratizace.¹⁸ Následovat mělo zlepšení vnímání Německa v očích jeho sousedů a očištění od nacistické politiky. Své místo v úvahách o poválečném Německu měla i snaha o změnu v myšlení samotných Němců, jimž mělo být vysvětleno, že bez Německa není Evropská integrace a mírové řešení pro Evropu možné. S tím souvisela i složitá

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Jeden z hlavních bodů spojenců na postupimské konferenci.

otázka hranic Německa. Např. v otázce hranic Německa s Československou republikou se měla situace vrátit do stavu před mnichovskou dohodou. V otázce Polska byla situace složitější, také vzhledem k složité otázce ohledně hranic (Odra-Nisa), ale i kvůli silnému vlivu Sovětského svazu.¹⁹

Postupem času, s blížícím se koncem války, se myšlenky federalizovat Evropu začínají jevit jako nereálné. Široká veřejnost v zahraničí byla čím dál častěji a podrobněji informována o nacistických zločinech v Německu, Polsku atd., které byly v otázkách postupné regionální federalizace nepřekonatelnou překážkou. I Willy Brandt se nakonec začal smiřovat s myšlenkou, že rozdělení Německa do poválečných zón se nelze vyhnout. Cestu k obnově pro Německo spatřoval hlavně v tom, že se Německo po válce nezaměří na spolupráci pouze s jednou ze světových velmocí, ale že samo bude tvořit spojnici v mezinárodní politice a vytvoří tak pro Evropu jakousi „třetí cestu“ s tím, že samo Německo se musí stát její součástí. Prostředky k uskutečnění takových myšlenek spatřoval hlavně v přeměně samotného prostředí mezinárodní politiky (např. dohoda z Mnichova 1938 se v tomto ohledu jeví jako typický příklad), která se ukázala v meziválečném období jako neakceschopná a v možnosti Němců zapojit se v budoucnosti do tvorby nadnárodních integračních institucí.²⁰

Právě tyto nové politické prostředky měly zabránit z pohledu budoucího Německa tomu, aby se hranice nového Německa vytvářely i s ohledem na budoucnost evropského mírového uspořádání, a především měly zamezit násilným řešením národnostních konfliktů, které byly jednou z hlavních brzd evropské integrace.

¹⁹ MISGELD, Klaus, *Sozialdemokratie und Aussenpolitik in Schweden. Sozialistische Internationale, Europapolitik und die Deutschlandfrage 1945-1955*, Frankfurt/M: Campus Verlag 1984, 563 s.; s. 71.

²⁰ Tamtéž.

1. 3. BRANDTOVO VNÍMÁNÍ DEMOKRACIE A VZTAHY KE KOMUNISTICKÝM ZEMÍM

Po celou dobu svého exilu zastává Brandt myšlenky a zásady socialismu, což se nejčastěji projevuje v hodnocení války a v samotném chápání demokracie. Právě silně levicově zatížené vnímání demokracie je pro Willyho Brandta v exilu určující. Svoji roli tu sehrálo bezprostřední vnímání politické reality jak v Norsku, tak ve Švédsku, ale i názory, které se objevují již v Lübecku. Vnímání demokracie sehrává důležitou roli v celém procesu utváření Brandtovy politiky, proto bude nejlépe, pokusit se jej podrobněji rozebrat.

Státy v globálním měřítku nebo politické strany v měřítku státním se v bezpočtu ohledů od sebe liší, přinejmenším jedno ale má ale jejich drtivá většina společné: prezentaci, že jsou demokratické. Při faktické různosti politických režimů a ideálů toto společné sdílené osobování demokratičnosti vzbuzuje otázku: Co je demokracie, mohou-li se jí dovolávat i režimy naprosto odlišné?

Mnohost teorií demokracie vyplývá z prosté skutečnosti, že existuje řada protikladných názorů na povahu politického života i na hodnoty, jež mají politická společenství naplňovat. Demokracie je pojem, v němž se spojují deskriptivní a preskriptivní či normativní obsahy. Představa o demokracii je jednak představou o reálném fungování demokratických společností, jednak je to ale také představa o ideálu, k němuž se reálné společnosti pouze přibližují.²¹

Představa Willyho Brandta o demokracii se opírá o „sociální a ekonomickou svobodu“.²² Brandt se tak dostává k modelu demokracie, který již přebírá některé moderní prvky. Ekonomická a sociální rovina

²¹ CABADA, Ladislav, KUBÁT Michal, *Úvod do studia politické vědy*, Praha: Eurolex Bohemia 2002, 445 s. ISBN 8086432416, s. 340-341.

²² BRANDT, Willy, *Zwei Vaterländer: Deutsch-Norweger im schwedischen Exil Rückkehr nach Deutschland*. Bonn: Dietz 2000, 424 s. ISBN 3801203026, s. 217.

vnímání demokracie není v době, kdy Brandt tuto představu prezentuje, zcela běžná. Zásadní je i označení imperialismu za „jednoho z hlavních viníků války“. Mají to být právě ideály socialismu (popřípadě sociální demokracie), na jejichž základech má dojít k proměně vnímání demokracie u obyvatel evropského kontinentu. S tím souvisí i budoucí rozvržení stranické politiky, která se má orientovat hlavně na jednotu. Pouze jednotná socialistická strana (v Brandtových představách SAP v Německu) bude moci konkurovat pravicovým či středovým, liberálním či konzervativním stranám. V širším kontextu by pak tyto socialistické strany utvořily jeden ze základních pilířů budoucího mírového uspořádání.

Toto spoléhání se spíše na ekonomický a sociální potenciál nové demokracie je jedním z charakteristických rysů Brandtových úvah. Jedná se o myšlenky zcela jasně levicové a socialistické, ale vzhledem k radikalitě Brandtových názorů ještě z Německa se jedná o značný posun. Cílem už není socialistická společnost, nýbrž integrovaná Evropa, v níž mají všichni zúčastnění zájem na zachování mírového uspořádání, a to z několika prostých důvodů. Budoucí mírové uspořádání bude ekonomicky výhodné a v neposlední řadě snadno sociálně udržitelné. Právě sociální smír se tak v Brandtových úvahách stává jednou z nezbytných součástí fungující demokracie a mírového soužití.

V otázce: Jak Willy Brandt vnímá politiku Sovětského svazu?; je odpověď do značné míry nejednoznačná. Pokud sledujeme situaci před vypuknutím rusko-německého konfliktu na východní frontě, pak je obraz SSSR negativní. A negativní obraz SSSR u Brandta převládá. Určitou výjimku tvoří období válečného konfliktu. Zde se Brandt přiklonil k vnímání SSSR jako spojence v boji proti nacistickému Německu.

Když Willy Brandt sleduje situaci v SSSR během třicátých let 20. století, je hlavním kritériem hodnocení bolševismu jeho levicové smýšlení. Během svého pobytu ve Španělsku (1937 - tedy v období občanské války ve Španělsku) má možnost posoudit sovětskou zahraniční politiku z pohledu někoho, kdo se přímo účastní jednání španělských

socialistů. Nicméně právě praktické zkušenosti se sovětskou politikou přivádějí Brandta k negativnímu vnímání jak SSSR, tak Kominterny. Kominterně vyčítá, že zcela podlehla tlaku sovětské zahraniční politiky a SSSR podle Brandta prosazuje pouze své vlastní zájmy, aniž by měl na paměti alespoň nezákladnější principy fungování dělnického hnutí. Už při reflexi stalinských čistek, které dosáhnou vrcholu ve třicátých letech, kritizuje Brandt SSSR i Komunistickou internacionálu. Okamžik, kdy kritika dosahuje vrcholu, má bezprostřední vazbu na Pakt Ribbentrop-Molotov, který v Brandtových očích představuje jednoznačné poškození dělnického hnutí.²³

Kritické a negativní vnímání sovětské politiky trvá až do útoku nacistického Německa na Sovětský svaz (22. Června 1941). V tu chvíli se situace mění ze zřejmých důvodů. SSSR se stává jedním ze spojenců, kteří přispívají k porážce nacistického Německa. I kritika bolševické vlády ustává společně s tím, jak přicházejí zprávy o statečné obraně ruského (sovětského) lidu proti německým okupantům.

Brandt si začíná uvědomovat důležitost rudé armády, jako jednoho z nejvýznamnějších geopolitických činitelů v blízké (poválečné) budoucnosti. Uvědomuje si i to, že i sovětská bolševická vláda v čele s J. Stalinem bude hrát svoji roli v poválečném uspořádání Německa. Toto vnímání se ovšem později opět promění. A sice tehdy, když Brandt působí v západním Berlíně jako činitel SPD a má možnost osobně poznat praktiky, které používají Sověti v Berlíně východním.²⁴ Nicméně

²³ MERSEBURGER, Peter, *Willy Brandt: 1913-1992. Visionär und Realist*. 4. Aufl., Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt 2002, 927 s. ISBN 3421053286, s. 143-171.

²⁴ Behring, Rainer: *Zwischen Sozialismus und Demokratie. Europakonzeptionen des sozialdemokratischen Exils im Schatten transnationaler Parteienkonflikte*. - In: Politische Parteien und europäische Integration. Entwicklung und Perspektiven transnationaler Parteienkooperation in Europa. Hrsg. von Jürgen Mittag. Essen: Klartext Verlag 2006 s. 229-249. (Veröffentlichungen des Instituts für soziale Bewegungen. Schriftenreihe A: Darstellungen 37)

ani bezprostředně po skončení války se Willy Brandt nepouští do bezhlavé kritiky SSSR. Ve vztahu k SSSR tak můžeme do určité doby pozorovat silně subjektivní vztah, který charakterizuje konflikt mezi přesvědčeným levicovým smýšlením a realitou politiky bolševického SSSR.

Při hodnocení Brandtova pobytu v emigraci bychom chtěli uvést, že právě toto období je jedním z nejvíc určujících pro vytváření názorů na politiku v Německu i v Evropě. Mnoho ze zkušeností získaných v tomto období začleňuje Willy Brandt do svého pojetí zahraniční politiky. Především otázky související s budoucím uspořádáním Německou jsou toho dokladem. Brandtovo pojetí začlenění Německa do „velké“ federalizované Evropy se stává zásadním středobodem politických úvah. Brandt plně pochopil, že bez fungujícího, mírového a spolupracujícího Německa není budoucí spolupráce možná, a právě otázkám souvisejícím s německou budoucností věnuje podstatnou část svého působení v exilu.

Ale Willy Brandt si sebou přináší i další, do budoucna důležité, politické postřehy. Mimo důrazu na „německou otázku“, se Brandt plně ujišťuje o nutnosti fungující parlamentní demokracie, bez níž nebude možné provést změny v (nejen) německé společnosti.

Pobyt v exilu spadá do let (1933-1946). Pokud jej porovnáme s datem Brandtova narození (*1913), zjistíme, že se jedná o léta, která bývají pro utváření názorů, jejich zpřesňování a ukotvení klíčová.²⁵ Můžeme říci, že v období exilu, získává Willy Brandt velmi cenné zkušenosti, které z něj jednak učiní jednu ze symbolických postav odporu proti nacistickému Německu, ale zároveň skrz ně získá vhled do praktické politiky. Zdůrazňuje roli parlamentní demokracie v poválečné obnově, pracuje na podobě poválečného Německa, ale především získává odstup a nadhled od „velkolepé“ mezinárodní politiky, která neprokázala svoji životaschopnost a přivedla Evropu a celý svět k další světové válce.

²⁵ Zde pochopitelně nemůžeme hovořit příliš konkrétně, protože vše v tomto ohledu podléhá individualitě každého jednotlivce.

2. KOEXISTENCE V POVÁLEČNÉM SVĚTĚ, POLITIKA MALÝCH KROKŮ A PŘÍPRAVA MEZINÁRODNÍCH SMLUV

2. 1. REAKCE NA ROZDĚLENÍ NĚMECKA, PRVNÍ BERLÍNSKÁ KRIZE A VZNIK NSR

V první části tohoto textu jsme se zabývali obdobím emigrace (1933-1946) Willyho Brandta a tím, jaký mělo toto období vliv na utváření východní politiky. Vzhledem k tomu, že se jedná o období zasahující široké časové období a odehrává se na pozadí nestabilní politické situace, která posléze vyústí v druhou světovou válku, můžeme říci, že toto období značně ovlivnilo utváření Brandtových názorů nejen na politiku.

V této části bychom rádi navázali a pokusili se popsat, jak probíhají konkrétní politické kroky, které vedou k fungující východní politice a potažmo k podpisům smluv z let 1969-1974. To zahrnuje období přibližně v letech 1947-1961. Situaci po stavbě berlínské zdi a období přípravy na podpis smluv se zeměmi východního bloku bychom popsali v další části.

Pro Brandtova poválečná léta v politice je důležité působení přímo v Berlíně. V Berlíně působí Brandt jako pověřenec SPD.²⁶ SPD si Brandta vybrala ze zřejmých důvodů. Jednak již představuje respektovanou osobnost německého antifašistického exilu, jednak jsou představitelům SPD dobře známy Brandtovy levicové názory.²⁷ Brandtovy úkoly směřovaly k rozvíjení komunikace s vítěznými velmocemi a jejich oficiálními úřady. Dalším zcela zřejmým úkolem bylo zjistit (a posléze realizovat), jak nejlépe by se samotná SPD mohla zapojit do poválečné obnovy Německa.

²⁶ Sozialdemokratische Partei Deutschlands.

²⁷ BOLESCH, Hermann Otto, LEICHT, Hans Dieter, *Der lange Marsch des Willy Brandt: ein Porträt des deutschen Bundeskanzlers*, Tübingen: Horst Erdmann, 1970, 183 s., obr. příl, s. 45-52.

Brandovo postavení ve straně SPD je však do značné míry odlišné od ostatních představitelů. Brandt totiž nepatří mezi ty, kteří se plně identifikovali s politickou linií předsedy SPD Kurta Schumachera.²⁸ Pohled Brandta a pohled Schumachera se lišil především ve vnímání rozděleného Německa. Zatímco Schumacher prosazoval přísné oddělení SPD od východoněmecké SED,²⁹ Brandt se na celou věc dívá odlišně. Brandt hodnotí kladně vznik bizonie,³⁰ a dokonce doufá ve spojení všech okupačních zón do jedné. Vedení SPD se naopak snaží o to, aby se zamezilo vítězným velmocem zasahovat do německých vnitřních záležitostí.

Situace přímo v Berlíně si ovšem žádá poněkud jiný přístup než ten, který prosazuje oficiální vedení SPD. Bylo nutné brát v potaz velmi specifické postavení, které německé hlavní město mělo nejen v těsně poválečném uspořádání. A tak se berlínská organizace SPD odchyluje od oficiální stranické linie a soustředí se na budování kontaktů se Spojenými státy americkými – tedy jejich zónou v okupovaném Německu. Pro Willyho Brandta to znamenalo, že sice ztratil přízeň některých členů SPD, ale na druhou stranu získal důležité kontakty, např. na tehdejšího berlínského starostu Ernsta Reutera.³¹

V této době mění Willy Brandt i svůj postoj vůči SSSR. Hlavním motivem je reakce na komunistický puč v Československu z února 1948. Brandt kritizuje SSSR - kvůli zásahům do československé suverenity, a také některé československé politiky. Např. jejich vizi o Československu jako „mostu mezi východem a západem“ považoval s ohledem na

²⁸ Kurt Schumacher (1895 –1952), německý politik, člen Sociálně demokratické strany Německa v letech 1946–1952. Vedl opozici ve Sněmu za kancléřství Konrada Adenauera.

²⁹ Sozialistische Einheitspartei Deutschlands.

³⁰ V prosinci 1946 se britská a americká okupační zóna spojují v tzv. bizónii. O jednotlivých okupačních zónách, náležících jednotlivým velmocem, bylo rozhodnuto již na konferenci v Jaltě v únoru 1945.

³¹ MERSEBURGER, Peter, *Willy Brandt: 1913-1992. Visionär und Realist*. 4. Aufl., Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt 2002, 927 s. ISBN 3421053286, s. 273.

praktickou zahraniční politiku SSSR jako nereálnou.³² Právě komunistický puč v Československu se tak pro Brandta stává výstrahou i pro budoucí směřování Německa.

Zásadní událostí je v tomto ohledu tzv. první berlínská krize (24. červen 1948 - 12. květen 1949). V této době získává Brandt pevné postavení ve strukturách SPD a v roce 1949 je nominován ve volbách do spolkového sněmu. V rámci SPD stojí Brandt na straně Ernesta Reutera, s nímž prosazuje politiku, která se snaží o eliminaci tlaku Sovětského svazu v západním Berlíně.³³

Při pohledu na budoucí politiku je toto období již jasnou formulací budoucí spolupráce. Zkušenosti z první berlínské krize se projeví i při pozdějším utváření německé zahraniční politiky. Je to hlavně hospodářská spolupráce (v první fázi Německa se západními velmocemi) a myšlenky socialismu uplatněné v masovém měřítku, které mohou Německo zachránit od komunistického nebezpečí (tak jak mu podlehl Československo). Za zcela zásadní tak můžeme považovat proměnu názorů, která definuje budoucí německou politiku již ne jako konkurenční a mocenský boj proti slovanským národům (Jak tomu často byl v minulosti, především nedávné válečné, kdy je německá zahraniční politika zcela v zajetí velmocenských ambicí), ale jako snahu o eliminaci sovětských velmocenských cílů v Německu a celé střední Evropě.

Poslední fázi tohoto krátkého úseku ze sledovaného období již můžeme označit jako reálné základy východní politiky. Konec první berlínské krize a ustavení Spolkové republiky Německo v září 1949 jsou jasnými mezníky, které přinášejí významné změny. Ustavení NSR je pro

³² SCHMIDT, Wolfgang, *Kalter Krieg, Koexistenz und kleine Schritte. Willy Brandt und die Deutschlandpolitik 1948-1963*, Wiesbaden. Westdeutscher Verlag, GWV Fachverlage 2001, ISBN: 3-531-13624-0, s. 57.

³³ Tamtéž, s. 68.

západní velmoci úspěchem a část Německa se tak stane integrální součástí západního světa.³⁴

V posuzování toho, jak sám Brandt hodnotí toto období, můžeme vycházet z několika závěrů. Brandt si zcela jasně uvědomuje nebezpečí, které představuje SSSR a jeho Rudá armáda v Německu a celém středoevropském regionu. Nesouhlasí s dělením Německa a Berlína a na rozdíl od ostatních členů SPD se domnívá, že sovětský vliv v Německu není dlouhodobě udržitelný.

V otázce po znovusjednocení Německa nevychází Brandt z představy, že Německo bude sjednoceno nehledě na mezinárodní situaci. Právě naopak, uvažuje v duchu skutečně akceschopné mezinárodní politiky, v níž uvolnění vztahů mezi západem a východem povede ke znovusjednocení Německa. Brandtův přístup se tak pohybuje už ve zcela odlišném pojetí mezinárodní politiky než té, kterou praktikují politici a diplomaté v meziválečném období. Na prosazování takové politiky, která nakonec přivede sjednocené Německo do „náruče“ západního světa, nebyly ovšem v době první berlínské krize vhodné podmínky a i německá veřejnost volá po sjednocení Německa. Při prosazování praktické politiky tak často dochází k rozporu mezi politickou myšlenkou a např. momentálním postavením Berlína v okupovaném Německu.

2. 2. ROLE ČSSR V BRANDTOVĚ VÝCHODNÍ POLITICE

Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a NSR z 11. prosince 1973 byla součástí smluvní politiky Brandtovy vlády a je srozumitelná jen v jejích celkových souvislostech. Po šoku způsobeném stavbou berlínské zdi, sílilo v politických kruzích NSR přesvědčení o potřebě nové politiky, směřující k německému sjednocení. Dosavadní konfrontační linie prohlubovala německý rozkol a při daném poměru sil neslibovala

³⁴ Tamtéž, s. 83.

žádný úspěch. Velmi slabá reakce západních spojenců z NATO na násilné oddělení východního Berlína vyvolala pochyby, zda jsou spojenci ochotni podstoupit rizika a zda si přes slavnostní proklamace o německé jednotě opravdu německé sjednocení přejí. Z toho byla odvozena potřeba vlastní německé iniciativy, směřující k uvolnění napětí, ke kontaktům s východním blokem, především se SSSR, k tzv. normalizaci vztahů, jež by otevřela cestu k „německo-německému“ dialogu. Potřebu změny reflektovaly v 60. letech především strany SPD a FDP, a když se v říjnu 1969 vytvořila sociálně-liberální koalice v čele s Willy Brandtem, byla cesta k realizaci nové východní politiky otevřena.³⁵

Iniciativa NSR spočívala v ochotě uznat teritoriální změny v Evropě, k nimž došlo v důsledku poválečného vývoje, a to včetně existence dvou německých států a zároveň zřeknutí se síly při řešení konfliktů. Je nutné si uvědomit, že právě tento stav věcí konvenoval sovětské zahraniční politice, která právě v této době prosazuje směr, který má kodifikovat status quo v mezinárodně právních vztazích. Bilaterální smlouvy východních států s NSR navíc posilovaly pozici SSSR v přípravě Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Vzniklo tak styčné pole zájmů, jež umožnilo výchozí spolupráci. Strategické záměry NSR a SSSR se ovšem rozcházejí. Zatímco SSSR se snažila o zachování a zakonzervování současného stavu, který panoval na konci 60. let 20. století, cílem NSR bylo rozrušování bariér mezi oběma německými státy. Vláda SSSR velmi pozorně sledovala, jak si NSR utváří prostor pro samostatné kroky a doufala, že se jí podaří ovlivnit její politiku. Brandtův plán naproti tomu spočíval na předpokladu, že uvolnění napětí povede ke zmnožení kontaktů, ke spolupráci, soutěži, infiltraci a vyvolá politické změny v komunistických státech. Byla tak vlastně zahájena dosti složitá,

³⁵ BŘACH, Radko, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, 97 s. ISBN 8085270374, s. 8.

mezinárodně-politická, strategie, jejíž výsledky ovšem nebyly ani pro jednu ze zúčastněných stran jisté.

Smlouva mezi ČSSR a NSR byla tudíž součástí série smluv³⁶, která byla zahájena uzavřením smlouvy mezi SSSR a NSR. Nešlo v ní čistě o vztahy československo-německé. Jakkoli se v projevech mluvilo o vztazích sousedských, což bylo použito i v textu samotné smlouvy, počátky úpravy československo-německých vztahů nemají své kořeny v bilaterální potřebě.

Je nepochybné, že kdyby SSSR nevyvinul na ČSSR tlak v zájmu jednotného postupu všech zemí východního bloku se Sovětským svazem v čele, pak by Husákův režim v Československu na podporu smlouvy ani nepomyslel. Také německá spolková vláda by si jen stěží mohla vybrat období vojenské okupace Československa jako nejvhodnější chvíli pro smluvní jednání. Navíc Husákova dosazená vláda nepředstavovala nejvhodnějšího smluvního partnera.

Šlo tedy spíše o širší smluvní záměr, do něhož československo-německá smlouva spadala, přičemž sama Smlouva byla spíše okrajovou částí celé strategie na normalizaci vztahů s východním blokem.

Význam Smlouvy mezi ČSSR a NSR se tak vyčerpával v podstatě dvěma okolnostmi:

- 1) Spolková vláda zahájila nejdříve jednání se SSSR. Respektovala při tom mocenské postavení SSSR ve východním bloku a postupovala s vědomím, že ke změnám ve vztazích NSR-NDR dojde v dané situaci jen tehdy, bude-li je SSSR tolerovat. Každý jiný postup, jenž by vyvolal zdání, že jedni jsou stavěni proti druhým a že poměry mají být destabilizovány, by byl Sovětským svazem zablokován. Sovětská vláda ráda přijala toto uznání svého postavení a zároveň žádala záruky, že německo-sovětská smlouva nebude použita k oslabení pozic

³⁶ Viz níže.

druhých. Proto prosadila do dodatku smlouvy pasáž, že německo-sovětská smlouva tvoří jednotný celek s odpovídajícími smlouvami NSR s ostatními socialistickými zeměmi (jmenovitě s NDR, ČSSR a PLR). Vázána tímto dodatkem, musela spolková vláda vstoupit do smluvního jednání s Československem, neboť bez smlouvy ČSSR-NSR by smluvní celek obsahoval nežádoucí trhlinu. Vzhledem k tomu, že zmíněným dodatkem byl vyjádřen zájem SSSR, neměla ani československá vláda ze smluvního jednání úniku.

- 2) Absence smlouvy mezi ČSSR a NSR neměla odkladný účinek na již uzavřené smlouvy. Smlouvy s SSSR a PLR, jakož i smlouvy s NDR, byly ratifikovány a vstoupily v platnost. I když se jednání mezi NSR a ČSSR protahovalo. Bylo však domluveno, že zbývající země – MLR a BLR³⁷ - podepíší smlouvy s NSR až po uzavření smluvního jednání mezi NSR a ČSSR. V tomto směru bezesmluvní vztah mezi Československem a Spolkovou republikou Německo blokoval uzavření – jinak bezproblémových – smluv NSR s Maďarskem a Bulharskem.

Důležitost smlouvy mezi Československem a Spolkovou republikou Německo byla tedy dána potřebou včlenit Československo do celku východních smluv a umožnit završení smluvního komplexu o smlouvy s Maďarskem a Bulharskem.³⁸

³⁷ Maďarská lidová republika a Bulharská lidová republika.

³⁸ BŘACH, Radko, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, 97 s. ISBN 8085270374, s. 9-10.

2. 3. PŘEDEHRA K JEDNÁNÍ MEZI ČSSR A NSR A PŘÍPRAVA NA ČESKOSLOVENSKÉ STRANĚ

Ve dnech 16. - 21. března 1970 pobýval v Československu sovětský ministr zahraničí A. Gromyko³⁹. Informoval československého ministra zahraničí J. Marka o rozhovorech, jež byly vedeny na úrovni velvyslanců⁴⁰ a posléze mezi Gromykem a státním tajemníkem E. Bahrem v Moskvě. Tyto kontakty hodnotil Gromyko pozitivně a hovořil o pokroku při jednání o uznání hranic a zřeknutí se síly. Marko, se poté Gromyka zeptal, zda a jakou formou by měla ČSSR vstoupit do dialogu s NSR. Gromyko mu tehdy doporučil, aby vyčkal uzavření a bilance rozhovorů mezi SSSR a NSR a samostatné kroky zatím nepodnikal.⁴¹

Obsah tohoto sdělení byl pro československé politické orgány velmi závažný. Ministr Marko, předložil zprávu o rozhovorech - jak bývalo zvykem - předsednictvu ÚV KSČ. Neuplynuly ani tři týdny od chvíle, kdy předsednictvo projednávalo jinou zprávu záznam z besedy s W. Ulbrichem.⁴² Ulbricht tehdy horlil proti Brandtově vládě. Obviňoval ji z uplatňování starého německého imperialismu a tvrdil, že liberalizace obchodu, technologická pomoc, kulturní a humanitární spolupráce slouží jen válečným přípravám. Bylo jasné, že nejen slovník, ale i politický postoj představitelů jak NDR (Ulbricht), tak SSSR se závažně rozešel. Za daných okolností bylo Gromykovu doporučení vyčkat s jednáním pro československou stranu vítaným odkladem.

³⁹ Andrej Gromyko byl sovětský politik a diplomat. Narodil se v ruské rolnické rodině na území dnešního Běloruska (oblast města Gomel). Od roku 1939 působil v diplomatických službách SSSR, v letech 1957–1985 jako Ministr zahraničních věcí a předseda prezidia Nejvyššího sovětu

⁴⁰ Allardta v Moskvě a Carapkina v Bonnu.

⁴¹ BŘACH, Radko, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, 97 s. ISBN 8085270374, s. 11.

⁴² Setkání se konalo u příležitosti československé stranické a vládní delegace na lipském veletrhu.

Situace se ovšem dramaticky proměnila po setkání politického poradního výboru Varšavského paktu z 20. srpna 1970.⁴³ Výsledky porady v Moskvě projednalo předsednictvo ÚV KSČ 24. srpna 1970. V usnesení se ukládalo politickému tajemníkovi pro mezinárodní politiku Biřakovi a ministru zahraničí Markovi, aby vytvořili na MZV⁴⁴ stálou pracovní skupinu, která by se výlučně zabývala problematikou spojenou s připravovaným jednáním mezi ČSSR a NSR, a aby předsednictvu předložili do 10. září 1970 závazné výchozí podklady pro jednání s NSR.

Ministr Marko, pověřil svého náměstka M. Klusáka úkolem, připravit jednání ČSSR-NSR, kterého uvolnil v téže souvislosti z řízení jiných úseků ministerstva. Klusák byl zároveň pověřen vedením příslušné mezirezortní komise při MZV. Pro přípravu materiálů k jednání byl zřízen zvláštní pracovní útvar MZV pod vedením J. Götze, jež byl k tomu účelu uvolněn z řízení 4. teritoriálního odboru.

Zpracování a projednání těchto materiálů se však poněkud protáhlo. Zásady jednání mezi Československem a Spolkovou republikou Německo předložil J. Marko 15. 9. 1970 a předsednictvo ÚV KSČ je projednalo 2. 10. 1970. Ovšem „prostor“, který Marko při vytváření podkladů měl, byl velmi úzký. Zadání ÚV KSČ bylo totiž dost jednoznačné: „Předložit... podklady pro jednání s NSR o anulování Mnichova od samého začátku a se všemi důsledky.“⁴⁵ Mimořádný akcent byl od samého počátku položen na otázku Mnichova. Vzhledem k její komplexnosti je jí věnována samostatná kapitola tohoto textu. Ovšem už od samého počátku bylo jasné, že Mnichov bude hrát roli specifického problému československo-německých vztahů. U ostatních částí smluvních

⁴³ BŘACH, Radko, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, 97 s. ISBN 8085270374, s. 12.

⁴⁴ Ministerstvo zahraničních věcí.

⁴⁵ BŘACH, Radko, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, 97 s. ISBN 8085270374, s. 13.

dokumentů se předpokládalo, že budou v podstatě identické se smlouvou mezi NSR a SSSR.

Jak už bylo řečeno, podkladový materiál pro jednání mezi ČSSR a NSR byl z československé strany jednoznačně ovlivněn ideologickou doktrínou udanou předsednictvem ÚV KSČ. Současně ale naznačil některé problematické stránky výchozí československé teze o neplatnosti mnichovské dohody, a to především ve vztahu k „vyplývajícím důsledkům“. Tento materiál totiž přináší teze o nadbytečnosti:

- 1) teritoriálních bodů ve smlouvě (hranice ČSSR byly uznávány všemi okolními státy včetně NSR),
- 2) vymahatelnosti odškodnění (majetkoprávní vztahy nešlo vyřešit pouze podpisem smlouvy),
- 3) občansko-právních důsledků smlouvy (např. trestní stíhání některých občanů NSR).

Nabízí se tedy otázka, jaký mělo toto předběžné politické stanovisko československé vlády reálný politický význam? Význam byl mimo otázku Mnichova, která bude podrobněji rozebrána níže, v otázce humanitární a také v otázce navázání diplomatických styků.

Např. při jednání mezi NSR a PLR přišla německá delegace s žádostí, aby bylo usnadněno slučování rodin a aby NSR měla možnost působit mezi polskými občany německé národnosti. Podobný požadavek se dal očekávat i při jednání s ČSSR. Stanovisko MZV bylo: postupovat shodně s PLR a žádost odmítnout jako vměšování se do vnitřních záležitostí. V žádném případě se nemělo připustit, aby požadavek byl fixován smluvně.

Pokud jde o navázání diplomatických styků, projevilo MZV překvapivou zdrženlivost a odsouvalo tento akt na blíže neurčitou dobu, až by bylo dosaženo pokroku při vytváření evropského systému bezpečnosti. Že Československo nepomýšlelo na navázání diplomatických styků

v nastávající fázi jednání, bylo patrné i z toho, že z „negociačních“⁴⁶ i „princiálních“ důvodů mělo být v této souvislosti požadováno zastavení činnosti Sudetoněmeckého landsmanshaftu, zastavení či omezení emigrantských organizací a opatření proti vysílačům Svobodná Evropa, Deutsche Welle, Deutschlandfunk aj.

Předsednictvo ÚV KSČ návrh zásad postupu schválilo na 186. schůzi 2. října 1970 a ustavilo řídicí komisi ve složení V. Biřák, L. Štrougal, P. Auersperg, J. Marko, R. Kaska a M. Klusák. Komise měla mít politický dozor nad realizací přijatých zásad. Československá strana byla tedy počátkem října připravena rozhovory s NSR zahájit. Měla k tomuto účelu ustavenou politickou řídicí komisi. Při MZV byla zřízena mezirezortní komise a byl ustaven zvláštní pracovní útvar pracovníků 4. teritoriálního odboru MZV. Byly schváleny zásady postupu s přihlédnutím k již existujícím smlouvám.⁴⁷

Otázkou však stále zůstávalo, kdy jednání mezi Československem a Spolkovou republikou začnou, a zda schválené zásady budou použitelnou bází pro československo-německé rozhovory? Ve výsledku se ukázalo, že většina z bodů navržených ÚV KSČ vykazuje rysy nadbytečnosti, jak již bylo uvedeno ve zprávě projednávané 2. 10. 1970. Cesta k jednání na mezinárodní úrovni však byla volná a měla i „požehnání“ ze strany SSSR.

⁴⁶ Jednací a zprostředkovacích (pozn. autora).

⁴⁷ BŘACH, Radko, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, 97 s. ISBN 8085270374, s. 15.

3. CESTA KE SMÍŘENÍ A NORMALIZOVÁNÍ VZTAHŮ

3. 1. BEZPEČNOST EVROPSKÉHO PROSTORU A VZTAHY MEZI NSR A ČSSR

Vztahy Spolkové republiky k jednotlivým východním zemím nebyly stejné. V této části textu bychom se zaměřili na vztahy, které mezi sebou měla Československá socialistická republika a Spolková republika Německo. Současně bychom rádi navázali na předchozí popis a reflexi vývoje Brandtovy východní politiky s tím, že hlavní součástí bude rozbor politické, mezinárodní atd. situace obou zemí a zasazení smluv z let 1969 - 73, které jsou jedním ze zásadních úspěchů východní politiky, do kontextu situace (nejen) v regionu střední Evropy.

Podle toho, jaký vztah má Spolková republika k jednotlivým zemím východního bloku, můžeme rozlišovat dvě základní skupiny – 1) země, jejichž vztahy jsou vůči NSR historicky zatíženy; 2) země, jejichž vztahy jsou vůči NSR zatíženy v minimální míře.⁴⁸

ČSSR by v tomto posuzování spadala do první skupiny. Důležitou otázkou ale zůstává, jaké byly vztahy Spolkové republiky k Československu před rokem 1966? Tedy před rokem, kdy se ve Spolkové republice dostane k moci tzv. vláda velké koalice, kterou významně ovlivňuje SPD v čele s Willy Brandtem, jako ministrem zahraničí?

Všeobecně by se dalo odpovědět, že vztahy NSR a ČSSR byly až do poloviny 60. let špatné a to bez trvalých změn, podobně jako vztahy NSR k ostatním zemím východního bloku. Vinu lze spravedlivě rozdělit mezi obě strany, protože v době Adenauerovy politiky převládá v západním Německu silný antikomunistický postoj a v Československu je

⁴⁸ Tamtéž, s. 23.

vytvářen obraz NSR jako fašistického a imperialistického státu, který představuje ohrožení evropského míru. Ani zahraniční politika, formovaná především v Bonnu, založená na tzv. Hallsteinově doktríně,⁴⁹ nepřispívala ke zlepšení situace mezi oběma zeměmi. A naopak zahraniční politika ČSSR silně vystupovala proti zapojování NSR do západních struktur (tedy proti zásadnímu bodu Brandtovy politiky), a zvláště proti vstupu NSR do NATO.⁵⁰

Daleko důležitější byly ovšem konkrétní křivdy z minulosti, jimiž byly vztahy NSR a ČSSR zatíženy. Hitlerova imperialistická, expanzivní zahraniční politika, podpis Mnichovské dohody v září 1938, poválečný odsun Němců, to všechno byla témata, která vnášela do vztahů obou zemí negativní emoce a zatěžovala je nevyřešeným dědictvím z minulosti.

Na jakou zahraničně-politickou koncepci se v této složité situaci orientovala nová západoněmecká vláda? Důležité myšlenkové podněty, pro toto období východní politiky, přicházejí ze Spojených států amerických – z okolí administrativy kolem prezidenta Kennedyho. Brandtovy úvahy o co možná nejtěsnějším zapojení východní Evropy do komunikace se Západem se mohly dovolávat Kennedyho projevu z 26. června 1963 před berlínskými studenty: „Není příliš brzy na to, abychom uvažovali v celoevropských pojmech.“⁵¹

Poté, co Brandt jako ministr zahraničí vlády velké koalice převzal vládní odpovědnost, otevřely se mu možnosti pro utváření zahraniční politiky, která mohla v praxi navázat na celoživotní zkušenosti a rozvíjené koncepce. Smyslem Brandtovy nové - „dynamičtější“- východní politiky, založené na přechodu od uspořádaného „sousedství“ k „soužití“, bylo

⁴⁹ Hallsteinova doktrína vycházela z oprávnění spolkové vlády být mluvčím všech Němců a přikazovala přerušit či nenavázat diplomatické styky se státem, který uznal NDR.

⁵⁰ DEJMEK, Jindřich, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. 1. vyd., Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku 2002, 384 s. ISBN 8086547078, s. 66.

⁵¹ PLŠKOVÁ, Jaroslava, *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd. 1. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754, s. 14-15.

postupné „otevírání“ Spolkové republiky vůči světu s tím, že nakonec povede k mírovému uspořádání v Evropě.

Z celoevropského pohledu hrají nejdůležitější roli otázky bezpečnosti. A bezpečnost se ve vztahu Západ-Východ a naopak stává tématem, které se dlouhodobě udržuje v centru pozornosti. Evropský bezpečnostní systém proto musel být součástí evropského mírového uspořádání. Existovala dva modely možného uspořádání Evropy:

- 1) Model vycházející z dalšího trvání současných seskupení a jejich uvedení do souladu.
- 2) Model předpokládající postupné zrušení NATO i Varšavské smlouvy a vytvoření nového paktu na jejich místě.⁵²

Brandt se domníval, že v současnosti je reálný první model, což ovšem nevyklučovalo pozdější přechod k druhému modelu. Brandt tedy upřednostňoval model dalšího vývoje současných struktur a nepovažoval politické a hospodářské posilování západoevropské integrace za protiklad k celoevropskému vývoji. ES⁵³ jsou podle něj jádrem Evropy, a proto mají zvláštní prioritu v německé zahraniční politice.

V praxi se pak vycházelo z toho, že první model bezpečnostního uspořádání v Evropě bude určující, nikoli však nutně konečný. Oficiálně je tento přístup oznámen na zasedání Rady ministrů Západoevropské unie počátkem července 1968 (tedy ještě před srpnovými událostmi v Československu 1968) Egonem Bahrem⁵⁴ a obsahuje tři základní body:

⁵² Tamtéž, s. 15.

⁵³ Evropská společenství.

⁵⁴ Egon Karl-Heinz Bahr (1922- ?); německý politik působící v SPD.

- 1) Vytvoření systému bilaterálních dohod a zřeknutí se síly.
- 2) Dohoda o vyváženém snížení vojsk.
- 3) Vybudování systému kolektivní bezpečnosti.⁵⁵

3. 2. ODLIŠOVALY SE VZTAHY NSR S ČSR OD VZTAHŮ, KTERÉ MĚLA NSR K OSTATNÍM ZEMÍM VÝCHODNÍHO BLOKU?

Již výše bylo nastíněno, že vztahy jednotlivých zemí východního bloku vůči NSR a naopak se nevyvíjely rovnoměrně. ČSSR patřila mezi země, jejichž vztah k NSR byl dlouhodobě zatížen minulostí a jehož řešení nepatřilo zpočátku mezi priority spolkové vlády.

Pokud hovoříme o průběhu „nové východní politiky“, která začíná v polovině 60. let, je pro NSR nejdůležitější vztah k SSSR. Ve spolkové vládě převládala již dlouhá léta představa, která nebyla daleko od pravdy, a která jednotlivé komunistické režimy pokládala za závislé na zahraniční politice Moskvy. Nutnost vyřešit právě německo-sovětské vztahy se tak zdála být předpokladem k usmíření s dalšími zeměmi jako např. Polsko a Československo.

K významné úpravě německo-sovětských vztahů dochází 12. srpna 1970, kdy je podepsána tzv. moskevská smlouva. Její význam je pro další rozvoj spolupráce mezi Východem a Západem ve středoevropském regionu klíčový. Moskevská smlouva je prvním z řady smluv, které svým obsahovým zaměřením odpovídají konceptům východní politiky. Mimo zřeknutí se násilí a zavázání se k mírovému řešení konfliktů řeší smlouva např. i situaci kolem připravované smlouvy s Polskem. Vymezení hranic a vytyčení smluv s dalšími socialistickými státy byly rovněž obsahem

⁵⁵ PLŠKOVÁ, Jaroslava, *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd. 1. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754, s. 16.

moskevské smlouvy. Závěrečné body smlouvy pak hovořily o navázání intenzivních vztahů v hospodářské, kulturní a vědecko-technické oblasti, čili zcela v duchu politiky „malých kroků“. Článek smlouvy, který se zabýval mnichovskou dohodou, odkázal však všechna jednání o její neplatnosti do roviny jednání mezi NSR a ČSSR. Zpočátku ovšem obě zúčastněné strany zastávaly v interpretaci „Mnichova“ zcela odlišná stanoviska.⁵⁶

Pro Spolkovou republiku představovalo další důležitou součást jednání uzavření dohod s Polskou lidovou republikou. V listopadu 1970 zahájila oficiální jednání polského ministra zahraničí Stefana Jedrychowskeho a spolkového ministra zahraničí Waltra Sheela. Po schválení výsledku jednání (tedy návrhu smlouvy) oběma vládami, byla 7. prosince 1970 podepsána smlouva spolkovým kancléřem Willym Brandtem a předsedou vlády Józefem Cyrankiewiczem i oběma ministry zahraničí Waltrem Sheelem a Stefanem Jedrychowským ve Varšavě. Při této příležitosti také Spolková republika poprvé učinila gesto usmíření vůči státu střední a východní Evropy – při návštěvě varšavského ghetta Willy Brandt poklekl u památníku obětí hitlerovského režimu. Smlouva mezi Spolkovou republikou Německo a Polskou lidovou republikou se skládala z celého souboru dokumentů tvořeného:

- a) Vlastní smlouvou o základech normalizace vzájemných vztahů.
- b) Výměnou diplomatických nót Spolkové republiky Německo se západními velmocemi.
- c) Jednotlivými prohlášeními obou stran, tj. zveřejněnou polskou „Informací“ k otázce vysídlení a dalšími nezveřejněnými prohlášeními a výhradami obou stran, v širším slova smyslu

⁵⁶ DEJMEK, Jindřich, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. 1. vyd., Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku 2002, 384 s. ISBN 8086547078, s. 74.

sem patří i nezveřejněné ujednání navázat diplomatické vztahy, a to bezprostředně po vstupu Smlouvy v platnost.⁵⁷

Smluvní partneři se snažili překonat minulost, která přinesla oběma zemím mnoho utrpení. Úsilí Spolkové republiky o usmíření s Polskem bývá někdy přirovnáváno k usmíření mezi Bonnem a Paříží. Polsko-německá normalizace byla o to obtížnější, že Polsko bylo první obětí druhé světové války a přes jeho území se dvakrát přehnala fronta. Smlouva byla podepsána ve městě, kde „nezůstal kámen na kameni“. Navíc společenský systém obou zemí byl odlišný. To vše si zřejmě spolkový kancléř dobře uvědomoval, když při kladení věnců ve varšavském ghettu zcela nečekaně poklekl a minutou ticha uctil památku obětí nacistického režimu.

Smlouva o základech normalizace vzájemných vztahů byla příspěvkem obou zemí ke společnému cíli – míru a bezpečnosti v Evropě. Usnadňovala život v obou zemích, ale cesta k úplné normalizaci byla obtížná, vyžadovala překonání mnoha předsudků na obou stranách. Vztah Spolkové republiky a Polska nelze chápat jen v úzkých právnických nebo politických kategoriích. Usmíření mezinárody totiž není a nemůže být jen úlohou politiků, ale musí k němu přispět i jednotlivci a skupiny v každém národě, musí takříkajíc „dozrát“ v srdcích a myslích na obou stranách.⁵⁸

I vztahy mezi oběma německými státy se podařilo upravit a „znormalizovat“. Podařilo se to díky Smlouvě o základech vztahů mezi NDR a NSR z 21. prosince 1972. Tato smlouva dala v první řadě možnost oběma německým státům zasahovat do nejrůznějších akcí světové politiky. Jejím důležitým výsledkem bylo i to, že obě části Německa mohly přistoupit k různým mezinárodním úmluvám. Tato smlouva sice nepřinesla to, co si Willy Brandt a jiní němečtí politici slibovali od spolupráce na

⁵⁷ PLŠKOVÁ, Jaroslava, *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd. 1., Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754, s. 48.

⁵⁸ Tamtéž, s. 55.

úrovni obou států – a sice vyřešení „německé otázky“ a následné vyjednávání o sjednocení, ale i tak Smlouva o vzájemných vztazích přispěla (společně s Čtyřstrannou dohodou⁵⁹) k uvolnění napětí ve střední Evropě. Smlouva o základech vztahů nakonec překročila rámec běžné dvoustranné dohody a dostalo se jí mimořádné pozornosti jak v německém, tak evropském a světovém tisku. Byla označována jako „významný krok k mírové Evropě“ či „historický dokument“.⁶⁰

Poslední smlouva, kterou „zbývalo“ uzavřít, se tak týkala vztahů s ČSSR.

3. 3. JAK ZATĚŽOVALA NEPLATNOST MNICHOVSKÉ DOHODY ČESKO-NĚMECKÉ VZTAHY?

V otázce tzv. Sudet se NSR brzy smířila s územními změnami uskutečněnými po druhé světové válce. Vůči Československu a sovětskému svazu se politika neuznání omezila na dílčí právní otázku, totiž na okamžik, od kterého má být mnichovská dohoda neplatná.

Mnichovská dohoda byla uzavřena v září 1938 Německem, Itálií, Francií a Velkou Británií a na jejím základě byla velká část československého pohraničí připojena k německé říši. Sovětský svaz vždy zastával, stejně jako Československo, názor, že tato dohoda vznikla pod tlakem na československou vládu, a proto je neplatná od počátku – „ex tunc“. Bonnské vlády se naopak domnívaly, že dohoda byla nejdříve právně účinná, ale později se stala neplatnou v důsledku hitlerovské politiky násilí, je tedy neplatná „ex nunc“.⁶¹

⁵⁹ Též Dohoda čtyř velmocí – v NSR Viermächteabkommen; v NDR Vierseitiges Abkommen. Podepsaná 3. 6. 1972 zástupci USA, SSSR, VB a F. Cílem bylo zmírnění napětí v Berlíně. Dohoda potvrzovala, že bývalý západní Berlín není součástí NSR a upravovala jeho vztahy k NSR a NDR.

⁶⁰ PLŠKOVÁ, Jaroslava, *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd.1., Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754, s. 124.

⁶¹ Tamtéž, s. 26.

Pokud prostudujeme samotný dokument Pražské smlouvy z 11. prosince 1973, zjistíme, že mnichovská dohoda se stává jedním z ústředních témat tohoto dokumentu. Společně s jednou větou v preambuli se dva články z celkových šesti zabývají právě neplatností mnichovské dohody. Hned první článek smlouvy říká: „Československá socialistická republika a Spolková republika Německa považují mnichovskou dohodu z 29. září 1938 vzhledem ke svým vzájemným vztahům podle této Smlouvy za nulitní.“⁶²

Jestliže se tedy prosadilo přání ČSSR zahrnout do smlouvy výrok o neplatnosti mnichovské dohody, pak si Spolková republika uchovala své odmítnutí označit podobně jako Francie, Itálie a NDR tuto nulitu za účinnou od počátku.

Smlouva je „považována“ („wird betrachtet“) za neplatnou, což se v německém právním jazyce blíží fikci. U skutečně neplatné právní dohody je její nulita stanovena („feststellen“) nebo potvrzena („bestätigen“). Navíc je její neplatnost jasně omezena slovy „vzhledem ke svým vzájemným vztahům“ jen na parametry uzavírající pražskou smlouvu. Vztahy ke třem zbývajícím partnerům mnichovské dohody (a mezi nimi) zůstávají smlouvou nedotčeny.⁶³

Protože smlouva neříká nic o nulitě od počátku, mohlo by se vyvodit (a to pouze ze třetí věty preambule), že mnichovská dohoda byla skutečně vnucena Československu pouze pod hrozbou síly. Jenomže problém s mnichovskou dohodou byl v rovině mezinárodního práva ještě složitější. Museli bychom totiž předpokládat, že veškeré „vnucené“ smlouvy

⁶² *Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Praha, 11. 12. 1973.* [online]. [cit. 2014 – 07 - 04]. Dostupná také z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=94~2F1974&part=&name=&rpp=15#seznam>

⁶³ PLŠKOVÁ, Jaroslava, *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd.1., Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754, s. 129.

např. z roku 1938 byly od počátku neplatné, jenže v době podpisu mnichovské dohody takový právní názor neexistoval. I na to NSR poukazovala. Tento právní stav řeší Pražská smlouva, která svým způsobem dává oběma stranám na výběr. Spolková republika se mohla rozhodnout, že bude považovat mnichovskou dohodu za neplatnou „až později“, tedy např. po porušení dohody Německou říší v březnu 1939, či až po odstoupení ostatních smluvních partnerů (VB,F) nebo dokonce až po vzniku NSR v roce 1949. Poslední možností pro Spolkovou republiku bylo uznat neplatnost mnichovské dohody až v době platnosti Pražské smlouvy. Na druhé straně Československo mohlo považovat mnichovskou dohodu za neplatnou od počátku, pokud se mu podaří prokázat zásadu mezinárodního práva, že „vnucené“ dohody jsou neplatné „ex tunc“.⁶⁴

Smlouva o vzájemných vztazích však obsahuje řadu výhrad i k pozdější neplatnosti mnichovské dohody. Jsou shrnuty v druhém článku Smlouvy o vzájemných vztazích a první odstavec článku zní: „Tato Smlouva se nedotýká právních účinků, které vyplývají vůči fyzickým nebo právnickým osobám z práva použitého v době od 30. září 1938 do 9. května 1945. Vyňaty z toho jsou účinky opatření, které obě smluvní strany považují pro jejich neslučitelnost se základními zásadami spravedlnosti za nulitní.“⁶⁵

Z tohoto článku vyplývá, že všechny právní vztahy na území tzv. Sudet, zůstávají nedotčeny a to i tehdy, pokud vznikly v období nacistické okupace Československa, kdy na jeho území platilo právo Německé říše. Poslední věta z úryvku se jasně vztahuje k nacistickému právu (zákony proti Židům apod.), které pochopitelně ani jedna ze smluvních stran nemohla akceptovat jako platné (byť již historicky).

⁶⁴ Tamtéž, s. 130.

⁶⁵ *Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Praha, 11. 12. 1973.* [online]. [cit. 2014 – 07 - 04]. Dostupná také z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=94~2F1974&part=&name=&rpp=15#seznam>

Druhý odstavec tohoto článku se věnuje problému státní příslušnosti: „Tato Smlouva ponechává nedotčenu státní příslušnost žijících a zemřelých osob, která vyplývá z právního řádu každé z obou smluvních stran.“⁶⁶ Odstavec vlastně potvrzuje západoněmecký právní názor o existenci jedné německé státní příslušnosti. Toto ustanovení se tak vztahovalo i na Němce žijící v NDR, přičemž územní vymezení státní příslušnosti (Státním příslušníkem je v tomto případě ten, kdo žije na území daného státu) není v textu zmíněno.

Třetí odstavec druhého článku pak hovoří de facto o tom, že Spolková republika je ochotna označit mnichovskou dohodu za vnučenou a prohlásit ji za neplatnou, ale pouze v případě, že samotné Spolkové republice a ani německým státním příslušníkům nevzniknou nové právní nároky na nápravu škod, restituce či reparace: „Tato Smlouva netvoří svými prohlášeními o mnichovské dohodě právní základnu pro materiální nároky Československé socialistické republiky a jejich fyzických a právnických osob.“⁶⁷

NSR se tedy v komplikované otázce neplatnosti mnichovské dohody držela svých vlastních (i materiálních) zájmů. Přístup československé strany, byl v otázce neplatnosti „Mnichova“ silně ideologicky zatížen. Nové, již normalizační, komunistické vedení v Československu k očistě na poli zahraniční politiky přistoupilo příznačně – ideologickým sporem o „Mnichov“. A mnichovské perpetuum mobile zůstalo ještě na dlouho dobu zátěží čs. - německých vztahů.⁶⁸

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ BŘACH, Radko. *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, 97 s. ISBN 8085270374, s. 66.

4. PRAŽSKÁ SMLOUVA Z ROKU 1973

4. 1. ZNAMENALY SMLOUVY Z LET 1969-1973 A SKUTEČNÉ NAPLNĚNÍ KONCEPTU VÝCHODNÍ POLITIKY?

Soubor dokumentů podepsaných v Praze 11. prosince 1973 se skládá z několika částí:

- 1) Smlouva o vzájemných vztazích (německy: Vertrag über die gegenseitigen Beziehungen zwischen der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland).
- 2) Korespondence o rozšíření článku II Smlouvy o vzájemných vztazích a dalších smluv ve smyslu článku V této Smlouvy na Západní Berlín.
- 3) Korespondence o úpravě humanitárních otázek.
- 4) Dopis československého ministra zahraničních věcí o otázce trestního stíhání v souvislosti se článkem II Smlouvy; a dále ještě dohoda o navázání diplomatických vztahů k datu podepsání smlouvy a korespondence, podle níž bude NSR vykonávat v ČSSR konzulární služby i pro Západní Berlín.⁶⁹

Mimo preambule a dvou již zmíněných článků Smlouvy, které se týkají mnichovské dohody⁷⁰, obsahuje Smlouva článek III – Zřeknutí se síly, článek IV – Neporušitelnost hranic, článek V – Spolupráce a článek VI – Závěrečná ustanovení.

Článek třetí – O zřeknutí se síly – byl převzat ze smlouvy s Varšavou. Jeho hlavním smyslem je předejít budoucím konfliktům. Zmíněny jsou i články 1 a 2 Charty OSN, jejíž zásady jako např. právo na sebeurčení

⁶⁹ PLŠKOVÁ, Jaroslava, *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd.1., Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754, s. 128.

⁷⁰ Viz výše.

národů, lidská práva a základní svobody, byly pro Spolkovou republiku velmi důležité. Oba smluvní partneři se zde podřizují „řešit všechny své spory výlučně mírovými prostředky“.⁷¹

Článek čtvrtý byl převzat ze smlouvy s Polskou lidovou republikou a hovoří o tom, že oba partneři potvrzují „neporušitelnost svých společných hranic“⁷² a že ani v budoucnu „nebudou žádné územní nároky vznášet“.⁷³

Pátý článek nastiňuje podobu budoucí spolupráce obou smluvních partnerů a jmenuje oblasti, v nichž má dojít ke zlepšení sousedských vztahů, protože oba smluvní partneři: „Jsou zajedno v tom, že rozšíření jejich sousedské spolupráce v oblasti hospodářství, vědy, vědeckotechnických styků, kultury, ochrany prostředí, sportu, dopravy a jiných styků je v zájmu obou stran.“⁷⁴

Šestý a poslední článek Smlouvy - Závěrečná ustanovení – pojednává o ratifikaci Smlouvy a text Smlouvy dál pokračuje a) korespondencí o Západním Berlíně a b) korespondencí k vysídlení, které mezi sebou vedou ministři zahraničních věcí obou zemí. Článek upravuje ratifikaci Smlouvy a její vstup v platnost po výměně ratifikačních listin v Bonnu. Zdůrazňuje se to, že český i německý text mají stejnou platnost.⁷⁵

Když se nyní zaměříme na to, jak byla Smlouva o vzájemných vztazích hodnocena z pohledu současníků, musíme velmi jasně rozlišovat mezi pohledem československé a západoněmecké strany.

⁷¹ *Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Praha, 11. 12. 1973.* [online]. [cit. 2014 – 07 - 04]. Dostupná také z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=94~2F1974&part=&name=&rpp=15#seznam>

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

Právě rozdílnost v přístupu ke smlouvám z let 1969-73 zapříčinila to, že myšlenky Brandtovy východní politiky zůstaly ve východním bloku až za ideologickou rovinou smluv.

Už v průběhu 60. let zaujímala československá vláda k „nové“ východní politice velice obezřetný postoj. Sice chápala, že východní politika, kterou prosazuje Willy Brandt, s dalšími západoněmeckými politiky, se liší od postojů, které zastávala vláda kancléře Adenauera, ale ideologická rovina československo-německých vztahů stále převládala. Pro československou vládu bylo daleko důležitější, jak Smlouva posoudí mnichovskou dohodu a další „křivdy“ z minulosti, pro západoněmeckou stranu byly otázky spojené s minulostí více či méně překonáváním nutného zla na cestě za budoucí spoluprací. Např. vedoucí československé delegace Jiří Götz odpověděl deníku Práce na otázku - „Mohli jsme se ve smlouvě obejít bez uznání nulity mnichovské dohody?“ – takto: „Jedním z důležitých článků smlouvy je zásada vystříhání se hrozby silou a použití síly. Nikdo by nás proto nepochopil, že sjednáváme tuto smlouvu a současně není anulována právě tzv. mnichovská dohoda, která byla vnucena pod hrozbou násilí. Toto stanovisko musela nakonec uznat i delegace SRN, i když se nás soustavně pokoušela přesvědčit, abychom nehleděli zpět, ale do budoucnosti. Naši partneři se po dlouhých diskusích nechali nakonec přesvědčit, že je možné vytvořit solidní základnu pro normalizaci vztahů mezi našimi zeměmi jen tehdy, když uděláme škrť za minulostí.“⁷⁶

Tuto odpověď můžeme lehce porovnat s hodnocením Smlouvy vedoucím delegace Spolkové republiky Německo Paulem Frankem: „Každá strana může být spokojena. A to je ideál, o který je třeba usilovat při každém vyjednávání. To poskytuje záruku, že sporný bod zmizí po skončení jednání do říše přízraků, odkud již není návratu.“⁷⁷

⁷⁶ PLŠKOVÁ, Jaroslava, *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*. Vyd. 1., Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754, s. 134.

⁷⁷ Tamtéž, s. 135.

Právě dvojitý vnímání Smlouvy o vzájemných vztazích je příznačné a do značné míry vystihuje to, jak se podařilo naplnit koncepty Brandtovy Ostpolitik. Zatímco na německé straně je období východní politiky obdobím úspěchu, na československé straně (i v ostatních satelitech SSSR) se východní politika nedočkala takových úspěchů jako v NSR.

Pro NSR znamenalo období východní politiky moment, kdy se konečně „očistila“ od hitlerovské politiky a stala se vyspělou demokracií. Východní politika byla v tomto smyslu završením snažení o identifikaci Němců s novým státem (NSR), který už přestal být pouhým provizoriem a mohl se stát moderním, a také hospodářsky silným státem. Vždyť právě to byl jeden z cílů Brandtovy politiky „malých kroků“. Všechny vstřícné kroky Bonnské vlády (politika „malých kroků“, uznání NDR atd.) si získaly podporu především u západních Němců, kteří takovou politiku považovali za správnou a i Brandtova strana (SPD) dosahovala ve volbách mimořádných výsledků (ve volbách do Bundestagu v roce 1972 získala SPD 45,8% všech hlasů).⁷⁸

Ve východním bloku je úspěch Ostpolitik ve srovnání s NSR téměř neznatelný. Odlišná interpretace Brandtovy východní politiky vedla ve východním bloku spíše k legitimizaci komunistických režimů, které nebyly schopny odpoutat se od zahraniční politiky SSSR. Nakonec i smlouva se SSSR byla první smlouvou, která do určité míry posloužila jako předběžný koncept pro smlouvy s dalšími sovětskými satelity (Československo, Polsko, NDR).

Dvojitý vnímání, či dvojitá interpretace Brandtovy východní politiky, je krásně ilustrováné úryvkem z knihy Radko Břacha, který pojednává o návštěvě Willyho Brandta v Praze v prosinci 1973 a jeho setkání s Gustávem Husákem: „V diskuzi o vzájemných stycích byl patrný další rozdíl. Brandt mluvil o kontaktech lidí, mládeže, spolků, zájmových

⁷⁸ MERSEBURGER, Peter, *Willy Brandt: 1913-1992. Visionär und Realist*. 4. Aufl., Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt 2002, 927 s. ISBN 3421053286, s. 656.

sdužení, Husák jen o možnosti kontaktu parlamentů. Z Husákova podnětu došlo i na kontroverzní téma reparací a restitucí a tzv. nepřátelského působení proti Československu v SRN. Pokud šlo o Svobodnou Evropu a Svobodu, byla Brandtova odpověď jednoduchá – německá vlády tyto vysílače nekontrolovala. Pozůstatky nevraživosti ze strany Sudetoněmeckého Landsmanšaftu měl vyřešit řas a výměna generací (to ostatně platilo i o čs. straně). Na československé požadavky ohledně restitucí a odškodnění reagoval Brandt naléhavou radou: ‚Nedělejte to sobě a nám zbytečně těžké. Nespojujte otázky budoucí spolupráce s otázkami minulosti... Máme nyní rok 1973... Většina lidí žijících ve Spolkové republice Německo ví, co byl nacismus, z četby. To neznamena, že jsou vyňati z určité historické zodpovědnosti, ale pro ně je velmi těžké přijmout nějaký druh individuální viny, oni ji nemají. Mám proto silný dojem, že se musíme více orientovat na budoucnost, než na minulost, jinak bychom se mohli stát zajatci minulosti‘.⁷⁹

⁷⁹ BŘACH, Radko, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, 97 s. ISBN 8085270374, s. 52.

ZÁVĚR

V práci jsem se snažila představit, jak vypadala koncepce politiky Willyho Brandta vůči východní Evropě. Zaměřila jsem se především na Brandtovo chápání politiky, parlamentní demokracie a na samotný zrod uvažování v duchu zásad východní politiky. Sledovala jsem dvě linie. Jednak zrod východní politiky a počátky jejího prosazování v praxi, jednak konkrétní podobu východní politiky vůči ČSSR a dalším komunistickým zemím východního bloku.

První část práce lze označit jako teoreticko-ideologickou (úvodní dva oddíly textu). Jejím hlavním smyslem bylo prokázat platnost tezí z úvodu práce. A sice, že období východní politiky nelze omezit pouze na léta 1969-73. Její zrod je komplikovaný, silně spojený se samotnou osobou Willyho Brandta, který je do určité míry politickým vizionářem. Snažila jsem se ukázat, že již období Brandtovy emigrace formuje stěžejní názory na demokracii a poválečné uspořádání. Na základě poválečných událostí jsem se pokusila doložit to, že samotný koncept východní politiky je definován prostředky, které používá. Východní politika tak působí více jako živý organismus, který se stále vyvíjí. Právě v této době je totiž doplněn o politiku „koexistence“ a „malých kroků“, které předznamenávají budoucnost evropské politiky v širším měřítku. Právě politiky vyhlášený důraz na „běžné“ občany, zlepšení jejich života, dialog a komunikaci v éře mediálního světa se stávají díky Brandtově východní politice skutečností. To jsou důležité součásti východní politiky, které je nutné si ujasnit a vymezit, pokud chceme pochopit její praktické projevy.

Druhá část textu (zbylé dva oddíly textu) se zabývá uplatňováním výsledné koncepce východní politiky v praxi, se zvláštním zaměřením na československo-německé vztahy. Tato část se pokusila prokázat, že důležitou součástí praktické východní politiky byla smlouva se SSSR, která značným způsobem „předurčila“ podobu smluv s ostatními sovětskými satelity (Československo, Polsko, NDR). V této části práce

byla rozebrána Smlouva o vzájemných vztazích z prosince 1973 a pozornost byla věnována i specifickým, často konfliktním, tématům, která provázela československo-německé vztahy. Zvláštní kapitola byla věnována i otázkám spojeným se spory o neplatnost mnichovské dohody, která byla pro poválečné, československo-německé, vztahy zásadním tématem.

Při hodnocení východní politiky jsem došla k závěrům, které nás nutí odlišit její vnímání v NSR a v Československu. Zatímco v západním Německu dosáhla Brandtova východní politika mnoha úspěchů a vedla až ke skutečnému „sebe uznání“ nového německého státu, v Československu se koncept východní politiky setkal s nepochopením a neproniknutelnou ideologickou bariérou. Východní politika nevedla k proměně východního bloku, jak si od ní někteří slibovali. V otázce Československa se nabízí i otázka, jestli v tomto období prosazuje svoji vlastní nezávislou zahraniční politiku.

Za hlavní tezi celé práce lze považovat tvrzení, že Brandtova východní politika nebyla na československé straně (ať už záměrně či nevědomě) pochopena a její prostředky (např. politika „malých kroků“) se nemohly prosadit v prostředí, které nedokázalo postavit rovinu praktického života před ideologická dogmata. Vždyť např. i otázka „Mnichova“, kterou se zabývá Smlouva o vzájemných vztazích, je něčím, co v hlavách českých lidí stále existuje jako historické trauma či nespravedlnost, za níž nese odpovědnost náš západní soused.

Snad právě to, že nejdříve se musí proměnit myšlení lidí, a teprve následovně lze uzavírat funkční smlouvy a dohody na mezinárodní úrovni, je zásadní Brandtova politická myšlenka.

ZDROJE

Seznam literatury:

CABADA, Ladislav, KUBÁT Michal, *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia 2002, 445 s. ISBN 8086432416.

CONZE, Eckart, *Die Suche nach Sicherheit: eine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland von 1949 bis in die Gegenwart*. 1. Aufl., München: Siedler 2009, 1071 s. ISBN 9783886809196.

Behring, Rainer: *Zwischen Sozialismus und Demokratie. Europakonzeptionen des sozialdemokratischen Exils im Schatten transnationaler Parteienkonflikte*. - In: Politische Parteien und europäische Integration. Entwicklung und Perspektiven transnationaler Parteienkooperation in Europa. Hrsg. von Jürgen Mittag. Essen: Klartext Verlag 2006 s. 229-249. (Veröffentlichungen des Instituts für soziale Bewegungen. Schriftenreihe A: Darstellungen 37)

BECKER, Winfried, *Nové koncepce v mezinárodních vztazích Spolkové republiky Německa. Západní vazby, evropská orientace, znovusjednocení*. In: Historický obzor 7, č. 9 -10, s. 215 - 220.

BECK, Ulrich, *Vynalézání politiky: k teorii reflexivní modernizace*. Vyd. 1., Praha: Sociologické nakladatelství 2007, 273 s. ISBN 9788086429649.

BOLESCH, Hermann Otto, LEICHT Hans Dieter, *Der lange Marsch des Willy Brandt: ein Porträt des deutschen Bundeskanzlers*, Tübingen: Horst Erdmann 1970, 183 s., obr. příl.

BRANDT, Willy, *People and Politics: the years 1960-1975*, 1. amer. ed. Boston: Little, Brown and Company 1978, 524 s.

BRANDT, Willy, *A peace policy for Europe*, London: Weidenfeld and Nicolson 1969, 5, 225 s.

BRANDT, Willy *Zwei Vaterländer: Deutsch-Norweger im schwedischen Exil Rückkehr nach Deutschland*, Bonn: Dietz 2000, 424 s. ISBN 3801203026.

BŘACH, Radko, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973: od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy: studie*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, 97 s. ISBN 8085270374.

DEJMEK, Jindřich, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*, 1. vyd. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku 2002, 384 s. ISBN 8086547078.

DRULÁK, Petr, *Metafory studené války: interpretace politického fenoménu*, Vyd. 1. Praha: Portál 2009, 293 s. ISBN 9788073675943.

FIALA, Petr, *Německá politologie*, 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1995, 294 s. ISBN 8085959062.

HOŘČIČKA, Václav, *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*. In: *Historický obzor* 2000, č. 9 - 10, s. 217 - 222.

MERSEBURGER, Peter, *Willy Brandt: 1913-1992. Visionär und Realist*. 4. Aufl., Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt 2002, 927 s. ISBN 3421053286.

MISGELD, Klaus, *Sozialdemokratie und Aussenpolitik in Schweden: Sozialistische Internationale. Europapolitik und die Deutschlandfrage 1945-1955*, Frankfurt/M: Campus Verlag 1984, 563 s.

NOVÁK, Miloslav, *Kancléř Adenauer*, Vyd. 1. Praha: IRMA 1995, 182 s. ISBN 8090135331.

PLŠKOVÁ, Jaroslava, *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*, Vyd. 1. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1999, 216 s. ISBN 8085864754.

SKŘIVAN st., Aleš, *Konrad Adenauer a vznik Spolkové republiky*. In: *Historický obzor* 3, 1992, č. 5, s. 131 - 138.

STERN, Carola, *Willy Brandt*. 5. Aufl., Reinbek bei Hamburg: Rowohlt 1996. ISBN 3499502321.

SCHMIDT, Wolfgang, *Kalter Krieg, Koexistenz und kleine Schritte. Willy Brandt und die Deutschlandpolitik 1948-1963*, Wiesbaden. Westdeutscher Verlag, GWV Fachverlage 2001, ISBN: 3-531-13624-0.

VYKOUKAL, Jiří, TEJCHMAN, Miroslav, LITERA Bohuslav, *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku: 1944-1989*, 1. vyd. Praha: Libri 2000, 860 s. ISBN 8085983826.

WEHLER, Hans-Ulrich, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*. 1. durchgesehene Aufl., der broschierten Studienausg. München: C.H. Beck 2008, xvii, 529 s. ISBN 9783406578724.

Willy Brandt: Personalbibliographie, Bonn-Bad Godesberg: Bibliothek der sozialen Demokratie 1990. ISBN 3926132337.

Willy Brandt, Die Spiegel-Gespräche. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt 1995, 521 s. ISBN 3499196603.

Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Praha, 11. 12. 1973. [online]. [cit. 2014 – 07 - 04]. Dostupná také z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=94~2F1974&part=&name=&rpp=15#seznam>

SCHMIDT, Wolfgang. *Die Wurzeln der Entspannung Der konzeptionelle Ursprung der Ost - und Deutschlandpolitik Willy Brandts in den fünfziger Jahren*. [online]. [cit. 2014 – 07 - 04]. Dostupné také z: http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2003_4.pdf

RESUMÉ

The work of trying to imagine what she looked like the concept of Willy Brandt's policy towards Eastern Europe. We focused primarily on the Brandtovo understanding of policy, parliamentary democracy and the emergence of uvažování in the spirit of the principles of the Eastern policy. We watched two lines. On the one hand the emergence of Eastern policy and the beginnings of its enforcement in practice, and specific form of Eastern policy towards CZECHOSLOVAKIA and other East bloc Communist countries.

The first part of the text can be described as theoretical-ideological, whose main purpose was to prove the validity of theses from the introduction of work. Namely, that the period of Eastern policy cannot be limited to the years 1969-73. Her birth is complicated, strongly associated with the person of Willy Brandt, which is to some extent a political visionary. We tried to show that no longer Brandtovy periods of emigration constitutes the major views on democracy and post-war arrangement. On the basis of the post-war events, we tried to demonstrate that the very concept of Eastern policy is defined by the resources that it uses. The Eastern policy acts more like a living organism, which is still evolving. At this time it is accompanied by the policy of "peaceful coexistence" and "small steps", which signals a future European policy on a wider scale. Just vyhlášený policy emphasis on the "ordinary" citizens, improve their life, dialogue and communication in the era of the media world are becoming a reality, thanks to the Brandtově East policy. These are important components of the Eastern policy, that it is necessary to clarify and define if we want to understand its practical manifestations.

The second part of the text deals with the application of the resulting concept of Eastern policy in practice, with a special focus on the Czechoslovak-German relations. This section has attempted to demonstrate that an important part of the practical policy of the contract

was to the East of the USSR, which significantly "guaranteed" in the form of contracts with other Soviet satellites (Czechoslovakia, Poland, East Germany). In this part of the text has been dismantled, the Treaty on mutual relations of December 1973 and attention was paid to the specific, often conflicting, topics that accompanied the Czechoslovakia-German relations. Specific chapter was devoted to the issues associated with disputes about invalidation of the Munich Agreement, which was for the post-war Czechoslovakia-German relations a major theme.

In the evaluation of the Eastern policy in this part of the text we have come to the conclusion that compels us to distinguish its perceptions in the FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY and Czechoslovakia. While in Western Germany reached Brandtovy of the Eastern policy of the many successes and led up to the actual "sebeuznání" of the new German State, in Czechoslovakia, the concept of the Eastern policy met with incomprehension and impenetrable ideological barrier. The Eastern policy does not lead to the change of the Eastern bloc, as some of her promised. On the question of Czechoslovakia, the question whether in this period is pushing its own independent foreign policy.

The main idea of the text can be considered assertion that Brandt's Eastern policy was not on the Czechoslovak side (whether deliberately or unconsciously) understood and its resources (for example, the policy of "small steps") could not assert themselves in an environment that has failed to build a plane of the practical life before ideological dogmas. After all, for example, i question the "Munich", which deals with the Treaty on the mutual relations, is something in the heads of the Czech people still exists as a historical trauma and injustice, for which the responsibility of our western neighbor.

Perhaps it's just that the first must transform the mindset of the people, and only you can conclude work contracts and agreements at the international level, is essential in Brandt's political thought.

Příloha č. 1:

Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Praha, 11. 12. 1973. [online]. [cit. 2014 – 07 - 04]. Dostupná také z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=94~2F1974&part=&name=&rpp=15#seznam>

94/1974 Sb.

VYHLÁŠKA

ministra zahraničních věcí

ze dne 3. října 1974

o Smlouvě o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa

Dne 11. prosince 1973 byla v Praze podepsána Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa.

Se Smlouvou vyslovilo souhlas Federální shromáždění Československé socialistické republiky a prezident republiky ji ratifikoval. Ratifikační listiny byly vyměněny v Bonnu dne 19. července 1974.

Podle svého článku VI Smlouva vstoupila v platnost dnem 19. července 1974.

Český text Smlouvy a dopisů k ní přináležejících se připojuje současně.

První náměstek ministra:

Krajčír v. r.

SMLOUVA

o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa

Československá socialistická republika

a

Spolková republika Německa

poučeny historií, že mír vyžaduje harmonické soužití národů Evropy,

v pevné vůli jednou provždy skoncovat s neblahou minulostí ve svých vztazích, především v souvislosti s druhou světovou válkou, která přinesla nezměrné útrapy evropským národům,

uznávající, že mnichovská dohoda z 29. září 1938 byla Československé republice vnucena nacistickým režimem pod hrozbou síly, uvědomující si, že v obou zemích vyrostla nová generace, která má právo na zajištěnou mírovou budoucnost, vedeny úmyslem vytvořit trvalé základy pro rozvoj dobrých sousedských vztahů, ve snaze upevnit mír a bezpečnost v Evropě přesvědčeny, že mírová spolupráce na základě cílů a zásad Charty Organizace spojených národů odpovídá tužbám národů a zájmům míru ve Světě, se dohodly takto:

Čl. I.

Československá socialistická republika a Spolková republika Německa považují mnichovskou dohodu z 29. září 1938 vzhledem ke svým vzájemným vztahům podle této Smlouvy za nulitní.

Čl. II.

- (1) Tato Smlouva se nedotýká právních účinků, které vyplývají vůči fyzickým nebo právnickým osobám z práva použitého v době od 30. září 1938 do 9. května 1945.

Vyňaty z toho jsou účinky opatření, které obě smluvní strany považují pro jejich neslučitelnost se základními zásadami spravedlnosti za nulitní.

- (2) Tato Smlouva ponechává nedotčenu státní příslušnost žijících a zemřelých osob, která vyplývá z právního řádu každé z obou smluvních stran.
- (3) Tato Smlouva netvoří svými prohlášeními o mnichovské dohodě právní základnu pro materiální nároky Československé socialistické republiky a jejich fyzických a právnických osob.

Čl. III.

- (1) Československá socialistická republika a Spolková republika Německa se řídí ve svých vzájemných vztazích i v otázkách zajištění bezpečnosti v Evropě a ve světě cíli a zásadami zakotvenými v Chartě Organizace spojených národů.
- (2) V souladu s tím budou podle článku 1 a 2 Charty Organizace spojených národů řešit všechny své spory výlučně mírovými prostředky a

vystříhají se hrozby silou nebo použitím síly v otázkách, které se týkají evropské a světové bezpečnosti, jakož i ve svých vzájemných vztazích.

Čl. IV.

- (1) Československá socialistická republika a Spolková republika Německa v souladu s výše uvedenými cíli a zásadami potvrzují neporušitelnost svých společných hranic nyní i v budoucnu a vzájemně se zavazují neomezeně respektovat svou územní celistvost.
- (2) Prohlašují, že nemají vůči sobě žádné územní nároky a nebudou takové nároky vznášet ani v budoucnu.

Čl. V.

- (1) Československá socialistická republika a Spolková republika Německa podniknou další kroky k širokému rozvoji svých vzájemných vztahů.
- (2) Jsou zajedno v tom, že rozšíření jejich sousedské spolupráce v oblasti hospodářství, vědy, vědeckotechnických styků, kultury, ochrany prostředí, sportu, dopravy a jiných styků je v zájmu obou stran.

Čl. VI.

Tato Smlouva podléhá ratifikaci a vstoupí v platnost dnem výměny ratifikačních listin, která má být provedena v Bonnu.

Na důkaz toho zmocněnci smluvních stran tuto Smlouvu podepsali.

Dáno v Praze dne 11. prosince 1973 ve dvou vyhotoveních, každé v jazyce českém a německém, přičemž obě znění mají stejnou platnost.

Za Československou socialistickou republiku:

L. Štrougal v. r. B. Chňoupek v. r.

Za Spolkovou republiku Německa:

W. Brandt v. r.

W. Scheel v. r.

Vážený pane ministře,

mám čest jménem vlády Spolkové republiky Německa potvrdit shodu dosaženou v jednáních, že platnost článku II dnes podepsané Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Spolkovou republikou Německa a Československou socialistickou republikou bude rozšířena podle Čtyřstranné dohody z 3. září 1971 v souladu se stanovenými procedurami na Berlín (Západní).

Spolková republika Německa a Československá socialistická republika hodlají sjednávat v každém jednotlivém případě rozšíření smluv, které vyplynou z realizace článku V této Smlouvy, na Berlín (Západní) podle Čtyřstranné dohody z 3. září 1971 v souladu se stanovenými procedurami.

Prosím, abyste mi s tímto potvrdil Váš souhlas.

Přijměte, pane ministře, projev mé hluboké úcty.

Walter Scheel

Vážený pan

Ing. Bohuslav Chňoupek ministr zahraničních věcí

Československé socialistické republiky

Vážený pane spolkový ministře,

mám čest potvrdit jménem vlády Československé socialistické republiky
příjem Vašeho dopisu z dnešního dne, který má toto znění:

" Mám čest jménem vlády Spolkové republiky Německa potvrdit shodu
dosaženou v jednáních, že platnost článku II dnes podepsané Smlouvy o
vzájemných vztazích mezi Spolkovou republikou Německa a
Československou socialistickou republikou b u d e rozšířena podle
Čtyřstranné dohody z 3. září 1971 v souladu se stanovenými procedurami
na Berlín (Západní).

Spolková republika Německa a Československá socialistická republika
hodlají sjednávat v každém jednotlivém případě rozšíření smluv, které
vyplynou z realizace článku V této Smlouvy, na Berlín (Západní) podle
Čtyřstranné dohody z 3. září 1971 v souladu se stanovenými procedurami.

Prosím Vás, abyste mi s tímto potvrdil Váš souhlas."

Vláda Československé socialistické republiky s tím souhlasí.

Přijměte, pane spolkový ministře, projev mé hluboké úcty.

B. Chňoupek

Vážený pan Walter Scheel

spolkový ministr zahraničí Spolkové republiky Německa

Vážený pane ministře,

v souvislosti s dnešním podpisem Smlouvy o vzájemných vztazích mezi
Spolkovou republikou Německa a Československou socialistickou

republikou mám čest sdělit Vám s odvoláním na článek V této Smlouvy, že bylo dosaženo při smluvních jednáních shody v těchto otázkách:

1. V rámci svých snah o rozvoj vzájemných vztahů budou věnovat vláda Spolkové republiky Německa a vláda Československé socialistické republiky pozornost humanitním otázkám.

2. Československá strana prohlásila, že příslušná československá místa budou blahovlně posuzovat v souladu se zákony a právními předpisy, platnými v Československé socialistické republice, žádosti československých občanů, kteří si na základě své německé národnosti přejí vystěhovat se do Spolkové republiky Německa.

Německá strana prohlásila, že v souladu se zákony a právními předpisy, platnými ve Spolkové republice Německa, mohou osoby české či slovenské národnosti, které si to přejí, vystěhovat se do Československé socialistické republiky.

3. Ze strany obou vlád není námitek proti tomu, aby Německý červený kříž a Československý červený kříž napomáhaly řešení výše zmíněných otázek.

4. Obě vlády budou dále rozvíjet cestovní ruch mezi oběma zeměmi včetně návštěv příbuzných.

5. Obě vlády budou zkoumat možnosti technických zlepšení v cestovním ruchu, včetně plynulého odbavování na hraničních přechodech, jakož i otevření dalších hraničních přechodů.

6. Obsah těchto vyměněných dopisů bude dle svého smyslu aplikován podle Čtyřstranné dohody z 3. září 1971, v souladu se stanovenými procedurami též na Berlín (Západní).

Prosím Vás, abyste mi potvrdil obsah tohoto dopisu.

Přijměte, velevážený pane ministře, projev mé hluboké úcty.

Walter Scheel

Vážený pan

Ing. Bohuslav Chřoupek ministr zahraničních věcí

Československé socialistické republiky

Vážený pane spolkový ministře,

mám čest potvrdit jménem vlády Československé socialistické republiky příjem Vašeho dopisu z dnešního dne, který má toto znění:

" V souvislosti s dnešním podpisem Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Spolkovou republikou Německa a Československou socialistickou republikou mám čest sdělit Vám s odvoláním na článek V této Smlouvy, že bylo dosaženo při smluvních jednáních shody v těchto otázkách:

1. V rámci svých snah o rozvoj vzájemných vztahů budou věnovat vláda Spolkové republiky Německa a vláda Československé socialistické republiky pozornost humanitním otázkám.
2. Československá strana prohlásila, že příslušná československá místa budou blahovlně posuzovat v souladu se zákony a právními předpisy, platnými v Československé socialistické republice, žádosti československých občanů, kteří si na základě své německé národnosti přejí vystěhovat se do Spolkové republiky Německa.

Německá strana prohlásila, že v souladu se zákony a právními předpisy, platnými ve Spolkové republice Německa, mohou osoby české či slovenské národnosti, které si to přejí, vystěhovat se do Československé socialistické republiky.

3. Ze strany obou vlád není námitek proti tomu, aby Německý červený kříž a Československý červený kříž napomáhaly řešení výše zmíněných otázek.

4. Obě vlády budou dále rozvíjet cestovní ruch mezi oběma zeměmi včetně návštěv příbuzných.
5. Obě vlády budou zkoumat možnosti technických zlepšení v cestovním ruchu, včetně plynulého odbavování na hraničních přechodech, jakož i otevření dalších hraničních přechodů.
6. Obsah těchto vyměněných dopisů bude dle svého smyslu aplikován podle Čtyřstranné dohody z 3. září 1971, v souladu se stanovenými procedurami též na Berlín (Západní).

Prosím Vás, abyste mi potvrdil obsah tohoto dopisu."

Vláda Československé socialistické republiky s tím souhlasí.

Přijměte, pane spolkový ministře, projev mé hluboké úcty.

B. Chňoupek

Vážený pan Walter Scheel

spolkový ministr zahraničí Spolkové republiky Německa

Vážený pane spolkový ministře,

p ř i příležitosti dnešního podpisu Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa mám čest oznámit Vám jménem vlády Československé socialistické republiky toto:

Podle platného československého práva mohou být z trestných činů spáchaných v letech 1938 až 1945 v současné době stíhány jen ty, které jsou trestné podle československého trestního zákona, za které zákon předvídá trest smrti a které mají současně znaky válečných zločinů nebo zločinů proti lidskosti ve smyslu článku 6 písmeno b) a c) statutu Mezinárodního vojenského soudu v Norimberku.

Trestní stíhání pro takové trestné činy se nepromlčuje.

Ve všech jiných případech je trestní stíhání nejpozději v roce 1965 promlčeno. Na tomto stavu tato Smlouva nic nezmění.

Přijměte, pane spolkový ministře, projev mé hluboké úcty.

B. Chňoupek

Vážený pan Walter Scheel

spolkový ministr zahraničí Spolkové republiky Německa

Příloha č. 2:

Willy Brandt. [online]. [cit. 2014 15 - 04]. Dostupné z:
<http://www.glogster.com/dkramer/cold-war/g-6n2artrnc7ldst9q0vpuha0>

